

Snajperisti u hrvatskim gradovima 1991. godine: stvarne posljedice jedne fantomske prijetnje

MARKO FABER

Magistar geografije i suvremene povijesti

Hrvatskim su gradovima u ljeto i jesen 1991. godine kružile priče o skrivenim snajperistima, naoružanim pripadnicima “pete kolone” koji su ciljano ili nasumično otvarali paljbu po ulicama radi zastrašivanja lokalnog stanovništva. U ovome se radu fenomenu navodnih “snajperista” pristupa iz nekoliko uglova. U prvome dijelu rada opisuje se uloga tiskanih medija u širenju narativa o naoružanoj “petoj koloni” i snajperistima. Drugi dio posvećen je analizi arhivskog fonda Operativnog štaba MUP-a RH, u svrhu utvrđivanja činjenica o postojanju i navodnom djelovanju snajperista u hrvatskim gradovima. U trećemu se dijelu analizira utjecaj snajperske historije na pojedine društvene skupine u urbanim centrima Hrvatske u jesen 1991. godine – prvenstveno Srbe, Jugoslavena i obitelji umirovljenih i aktivnih oficira JNA. Konačno, u radu se istražuju i motivi koji su poticali određene medije i javne ličnosti na širenje narativa o sveprisutnosti urbanih “snajperista”. Rad se bavi teritorijem čitave Republike Hrvatske, s posebnim fokusom na Osijek, Zagreb, Varaždin i Šibenik.

KLJUČNE RIJEČI: *snajperisti, Domovinski rat, mediji, peta kolona, Srbi u Hrvatskoj*

/

Mnogim je stanovnicima hrvatskih gradova ljeto i jesen 1991. godine obilježilo strah od snajperista.¹ S prozora i tavana stambenih zgrada navodno

¹ U toku pisanja ovoga rada od velike su mi pomoći bile kolegice i kolege s projekta “Devedesete” te zaposlenici zagrebačkog Arhiva Srba u Hrvatskoj; ovim putem im svima zahvaljujem. Po-

su nadzirali ulice, širili paniku i sijali smrt, čak i stotinama kilometara od linije fronta. Ovisno o tome koga pitamo, snajperisti su bili izolirani frustrirani pojedinci ili pripadnici dobro organiziranih diverzantskih skupina, a pucali su iz svega od zračnih pušaka i lovačkog oružja do profesionalnih vojnih snajpera. Mnogi će se ljudi i danas zakleti da su im 1991. u susjedstvu djelovali snajperisti, a neki će reći da su vidjeli i rupe od metaka – ponekad čak i u vlastitim stanovima. Posve anegdotalno, i autor ovih redaka je u mladosti slušao kako mu je djed sredinom rujna 1991. nepromišljeno prolazio ulicama Varaždina, dok su po gradu – tako je išla priča – još uvijek djelovali prikriveni snajperisti.

Navodne aktivnosti snajperista 1991. danas predstavljaju popularnu temu rasprava na internetskim forumima. Na platformi Forum.hr još je 2008. otvorena tema o snajperistima u Zagrebu i drugim hrvatskim gradovima. Posljednji je komentar na temi, 245. po redu, objavljen krajem 2024. godine. Na spomenutoj temi može se pronaći mnogo tvrdnji iz druge ruke o postojanju snajperista, ali i velik broj komentara koji dovode u pitanje njihovu navodnu rasprostranjenost. Primjerice, dok je jedan korisnik iz Zagreba tvrdio da je na njega čak i pucano, korisnik iz Nove Gradiške napisao je kako su njegovog susjeda, Srbina, hrvatski vojnici lažno optužili za korištenje snajpera, iako je čitavo vrijeme provodio u skloništu s ostalim stanarima. Neki su korisnici u pitanje doveli i samo postojanje snajperista, nazivajući ih fikcijom stvorenom u okolnostima ratne panike.²

Snajperisti su se nakratko vratili u fokus javnosti tijekom izbora za predsjednika Republike Hrvatske 2024. godine. Nakon što su se pojavile sumnje u ratni put predsjedničkog kandidata HDZ-a Dragana Primorca, u njegovu je obranu stupio ratni zapovjednik antiterorističke postrojbe Policijske uprave Splitsko-dalmatinske, Vlado Bužančić. Bužančić je medijima ponovio navode iz izjave koju je napisao još 2014. godine, a u kojoj je potvrdio Primorčevo članstvo u antiterorističkoj jedinici MUP-a u Splitu između rujna 1990. i srpnja 1991. godine (Šarić, 2024). Spomenuta je antiteroristička jedinica – koju je sam Bužančić nazvao “paravojnom” – bila dobrim dijelom sastavljena od članova Taekwondo kluba Kocunar, čiji je Primorac bio član (Borković, 2024). Jedinica

sežno bih zahvalio gospodinu Borisu Miloševiću na ukazanoj pomoći pri lociranju novinskih članaka i dokumenata vezanih uz događaje u Šibeniku i Dalmaciji.

- 2 “Snajperisti '91”, *forum.hr*, <https://www.forum.hr/showthread.php?t=322747> (pristupljeno 8. prosinca 2025.); arhivirana poveznica: <http://archive.today/PD2CF> (arhivirano 8. prosinca 2025.)

je, prema Bužančiću, bila zadužena za pretraživanje “sumnjivih stanova” i prikupljanje obavještajnih podataka “u cilju sprječavanja eventualnih napada iz vojarni JNA, kao i eventualnih pojedinačnih terorističkih i snajperskih djelovanja” (Šarić, 2024).

Priče o snajperistima povremeno se pojavljuju u medijima i bez konkretnog dnevno-političkog povoda, i to uglavnom u člancima povijesne tematike. *Večernji list* je tako 2025. objavio najmanje dva članka o događajima iz jeseni 1991. u kojima se spominju snajperisti. U jednome od njih, posvećenome borbama oko zagrebačkih vojarni 18. rujna 1991. godine, autorica je napisala da “hice snajperista, koji su tih dana bili i najveća opasnost za građane, nije bilo moguće niti prebrojati” (Rapaić, 2025a). U članku na temu raketiranja Banskih dvora, ista je autorica napisala da su se u Zagrebu toga dana, 7. listopada 1991. “oko 18 sati ponovo aktivirali i snajperisti” (Rapaić, 2025b). Oba su teksta pritom bila napisana na temelju članaka iz arhive *Večernjeg lista*.

Od snajperista se nisu uspjeli spasiti ni kinodvorane ni mali ekrani. U dugometražnom igranom filmu *Vrijeme za...* iz 1993. prikazana je poduža scena snajperskog napada na civile u centru Zagreba. Filmski snajperist, za kojega je jasno implicirano da je srpske narodnosti, djelovao je po naređenju osoba iz tajnih službi povezanih s Jugoslavenskom narodnom armijom. Zagreb se našao pod udarom neprijateljskih snajperista i u drugoj epizodi HRT-ove serije *Smogovci u Domovinskom ratu* iz 1997. godine. Nakon što je jedna od junakinja serije uspjela ubiti snajperista svojim samostrelom, prikazani su likovi komentirali kako bi i u njihovoj zgradi valjalo provjeriti stan u vlasništvu oficira JNA koji je nedavno odselio u Srbiju. Ipak, čini se da su dolaskom 21. stoljeća snajperisti prestali predstavljati interesantan motiv u hrvatskoj kinematografiji.

Usprkos očiglednom interesu medija i javnosti, tema urbanih snajperista iz 1991. do danas se nije pomakla s margina hrvatske historiografije. Njome se ovlaš bavilo tek nekoliko popularno-historijskih napisa i jednako neznatan broj ozbiljnijih publikacija. Snajperisti se nakratko spominju u tekstu objavljenom 2024. na portalu *Domovinskirat.hr*, posvećenom sukobu između JNA i stanovnika Novog Zagreba koji se odvio 2. srpnja 1991. godine. U tome tekstu navedeno je svjedočanstvo Željka Bukše, novinara *Vjesnika*, u kojemu spominje kako mu je bilo savjetovano da se čuva snajperista koji su s okolnih zgrada pucali na hrvatsku policiju (Marinić, 2024). Na Youtube kanalu navedenog portala još je 2022. objavljen intervju s nekadašnjim pripadnikom Narodne zaštite i kasnijim veteranom HOS-a i HV-a Tomislavom Lučićem, u kojemu je

Lučić izjavio da su u dijelovima Zagreba krajem ljeta 1991. djelovali snajperisti s ciljem “zaplašivanja, zastrašivanja i neutraliziranja stanovništva”.³

U opširnijim radovima posvećenim ratnim zbivanjima 1991. snajperisti se pojavljuju tek sporadično. Časnik Hrvatske vojske Marinko Ogorec u svojoj je monografiji *Hrvatski domovinski rat: 1991. – 1993.*, objavljenoj 1994. godine, snajperistima posvetio nekoliko stranica (Ogorec, 1994). Njegovim ćemo se pretpostavkama i zaključcima detaljnije baviti nešto kasnije. Navodne aktivnosti snajperista u hrvatskim gradovima spominju se i u radovima posvećenima Narodnoj zaštiti Grada Zagreba (Javorović, 1999), Narodnoj zaštiti nekadašnje “velike općine” Osijek (Hrpka i Završki, 2023), postrojbama Narodne zaštite u ostalim dijelovima Republike Hrvatske (Najman i dr., 2002) te u knjizi posvećenoj ulozi Narodne zaštite u osvajanju vojarni JNA (Najman i dr., 2004).

Među ozbiljnijim historiografskim radovima novijeg datuma, snajperistima je mnogo prostora posvećeno u monografiji o Bojni Frankopan – specijalnoj postrojbici Glavnog stožera Oružanih snaga RH (Šulj, 2023). U navedenoj knjizi povjesničar Tomislav Šulj donosi nekoliko svjedočanstava pripadnika Bojne u kojima oni opisuju akcije protiv navodnih snajperista i drugih pripadnika “pete kolone” u Zagrebu i Osijeku u drugoj polovici 1991. godine. Autor je pritom posve uvjeren u vjerodostojnost svjedočanstava i izvještaja na kojima je temeljio ovaj dio rada, te upućuje kritiku (neimenovanim) medijima i nevladinim organizacijama koje dovode u sumnju postojanje naoružane “pete kolone” u hrvatskim gradovima (Šulj, 2023: 131).

Šulj je za kontekstualizaciju ratnih događaja u Osijeku koristio doktorsku disertaciju Ivana Mihanovića, obranjenu na zagrebačkom Fakultetu hrvatskih studija 2020. godine (Mihanović, 2020). Mihanović u svojoj disertaciji tvrdi da sigurnosnu prijetnju Osijeku u ljeto i jesen 1991. nisu predstavljale samo jedinice JNA u gradskim vojarnama, već i “peta kolona” čiji su najopasniji dio činili upravo snajperisti. Ti su snajperisti, prema Mihanoviću, djelovali iz višekatnica u kojima je stanovao velik broj oficira JNA, no najvećim su dijelom neutralizirani do kraja rujna 1991. godine (Mihanović, 2020: 210).

Vjerodostojnost zaključaka o aktivnostima snajperista u hrvatskim gradovima do kojih su došli ranije navedeni autori ipak se može dovesti u pitanje.

3 Lučić: ‘Zagreb je ‘91 bio pun snajperista. Gađali su i mene.’”, objavljeno 29. srpnja 2022. na kanalu: Domovinski rat – Borna Marinić, Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=JJpL-bx6F6kvk>. Pristupljeno 8. prosinca 2025.

Glavni razlog tomu jest njihov oslonac na dvije skupine u osnovi nepouzdanih izvora. Ponajprije, riječ je o svjedočanstvima – ponekad iz druge ruke – pripadnika vojske, policije i paravojskih postrojbi u službi Republike Hrvatske. Drugu skupinu izvora, pak, čine dojave o navodnom djelovanju snajperista koje su državne institucije širom Hrvatske prikupljale i redovito prosljeđivale svojim centralama u Zagrebu. Obje skupine izvora obiluju neprovjerenim i nepreciznim informacijama, a oskudijevaju opisima snajperskih napada i konkretnim podacima o identitetima navodnih snajperista i njihovih žrtava. Neki od navedenih autora zbog toga su zaključili da je broj žrtava snajperskih napada morao biti vrlo malen (Javorović, 1999: 67), no nitko nije doveo u pitanje samo postojanje manje ili više razgranate mreže naoružanih pripadnika “pete kolone” u gradovima Republike Hrvatske.

U ovome ćemo radu fenomenu “snajperista” u hrvatskim gradovima 1991. pristupiti bez apriornih pretpostavki o njihovu djelovanju, rasprostranjenosti ili, uopće, postojanju. Prvi dio rada bit će posvećen analizi hrvatskih tiskanih medija iz ratnih mjeseci 1991., u svrhu određivanja njihove uloge u formiranju narativa o “snajperistima”. Kako bi se pronašle konkretne informacije o raširenosti “snajperizma”, u drugome dijelu analizirat će se izvori iz arhivskog fonda Operativnog štaba MUP-a RH te fondova tijela lokalne samouprave izabranih hrvatskih gradova. Treći dio rada bavit će se utjecajem prevladavajućih narativa o “snajperistima” na određene društvene skupine (Srbe, Jugoslavene, obitelji umirovljenih ili aktivnih oficira JNA itd.) u drugoj polovici 1991. godine. Konačno, u četvrtom ćemo dijelu pokušati odrediti aktere koji su tijekom i nakon rata promovirali narative o snajperskoj opasnosti te političke i druge motive koji su ih poticali na takvo djelovanje. Iako će u radu biti obuhvaćen prostor čitave Republike Hrvatske – odnosno onih dijelova RH koji su početkom ljeta 1991. još uvijek bili pod kontrolom republičkih vlasti u Zagrebu – veći će fokus ipak biti stavljen na četiri grada: Osijek, Zagreb, Varaždin i Šibenik.

Prije daljnje razrade potrebno je jasnije definirati opseg samoga rada odnosno pojam “urbanih snajperista”. U svim modernim ratovima sudjeluju pojedinci i postrojbe zadužene za snajpersko djelovanje te ratovi na prostoru bivše Jugoslavije u tom pogledu nisu predstavljali iznimku. Vojni snajperisti bili su prisutni na obje strane rata u Hrvatskoj, a do posebnog su izražaja dolazili u uvjetima urbanog ratovanja, poput onoga tijekom višemjesečne Bitke za Vukovar. Vojni snajperisti djelovali su i iz okruženih vojnih objekata JNA u

gradovima. Tema ovoga rada ipak nisu vojni snajperisti, već civilni “snajperisti” za koje se tvrdi(lo) da su djelovali kao svojevrсни diverzanti u gradovima u hrvatskoj pozadini. “Snajperisti” kojima ćemo se baviti u radu zapravo su predstavljali podskup šireg pojma “pete kolone”, koju Hrvatska enciklopedija definira kao “organizaciju, grupu i pojedince koji u korist agresora, unutar svoje države, izdajnički i protuzakonito djeluju propagandom, špijunažom, sabotazama, diverzijama, ali i borbenim djelovanjima radi potkopavanja njezina jedinstva i obrambene moći.”⁴

Za potrebe rada najbolje nam može poslužiti definicija “petokolonaša” i njihovih navodnih snajperskih aktivnosti koju je u knjizi *Hrvatski domovinski rat: 1991. — 1993.* iznio Marinko Ogorec:

U ratu za Hrvatsku, petokolonaši su izvodili svoje zadatke uglavnom u većim urbanim sredinama, a posebno su aktivni bili u većim gradovima koji su bili u zoni borbenih operacija. (...) Najčešće su korišteni za snajperske zadatke, korekciju topničke vatre, agenturnu djelatnost, psihološko-propagandnu i provokatorsku aktivnost, te za izvođenje diverzija i sabotaza. Najefikasniji su bili u izvršavanju snajperskih zadataka, za koje ih je uvježbala i opremila jugo-armija. Njihova aktivnost bila je najveća u vrijeme davanja signala za uzbunu ili prestanka opasnosti, kad je civilno stanovništvo odlazilo u skloništa ili ih napuštalo. Učinci njihova djelovanja bili su sračunati isključivo na stvaranje osjećaja straha i nesigurnosti među civilima, i zbog toga najčešće nisu birali ciljeve (bilo je slučajeva da su gađali i djecu). (Ogorec, 1994: 177—178)

/ Medijska epidemija “snajperizma”

Snajperiste se u hrvatskim tiskanim medijima počelo spominjati ubrzo nakon izbijanja prvih oružanih sukoba između hrvatskih republičkih vlasti i srpskih pobunjenika u proljeće 1991. godine.⁵ O snajperistima se u početku pisalo

4 “Peta kolona”, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/peta-kolona> Pristupljeno 8. prosinca 2025.

5 Za potrebe pisanja ovoga rada proučeno je nekoliko dnevnih novina i tjednika: *Večernji list*, *Glas Slavonije*, *Slobodna Dalmacija*, *Varaždinske vijesti*, *Varaždinski glasnik* te *Slobodni tjednik (ST)*

sporadično, i to uglavnom u kontekstu puškaranja i otvorenih sukoba između hrvatskih i pobunjeničkih snaga. Jedan od prvih spomena snajperista ikakve vrste dogodio se nedugo nakon masakra u Borovu Selu: *Večernji list* je 7. svibnja 1991. prenio riječi tadašnjeg potpredsjednika Sabora RH, Vladimira Šeksa, koji je ustvrdio da su srpske snage u Borovu Selu bile naoružane snajperskim puškama iz arsenala JNA. Time im je, rekao je Šeks, bilo omogućeno da s velike udaljenosti otvore paljbu na hrvatske policajce.⁶

Sredinom srpnja u *Večernjem listu* i *Glasi Slavonije* objavljeno je nekoliko izvještaja s linije razdvajanja između Vinkovaca i prigradskog naselja Mirkovci koje se nalazilo pod kontrolom srpskih pobunjenika. Između 13. i 18. srpnja, pripadnici Zbora narodne garde i MUP-a RH proveli su akciju “čišćenja” vinkovačke Ulice bana Josipa Jelačića od mirkovačkih pobunjenika koji su povremeno koristili tu ulicu za napade na hrvatske položaje. *Večernji list* je izvijestio kako je u jednoj od kuća (u vlasništvu osobe srpske narodnosti) pronađena municija za vojni snajper.⁷ U *Glasi Slavonije* se također moglo pročitati da su pobunjenici koristili Ulicu bana Jelačića za napade automatskim i snajperskim oružjem,⁸ no nekoliko se dana kasnije napomenulo da su u ulici, osim pobunjenika, bili aktivni i lopovi.⁹

Navedene se slučajeve može tretirati kao aktivnosti vojnih (odnosno paravojnih) snajperista uz samu liniju razdvajanja koje stoga ne spadaju unutar zadanog okvira ovog istraživanja. Prvi spomen nečega što bi se moglo svrstati u kategoriju “urbanih” ili “petokolonaških” snajperista (prema definiciji iz uvoda) pojavio se 2. kolovoza 1991. u *Glasi Slavonije*. Toga je dana u reportaži iz vukovarskog Borova Naselja prenesena izjava lokalnog gardista Đure Mujića, koji je ustvrdio da “u nekim napuštenim stanovima (...) sada su snajperisti-teroristi koji danju koriste nadlijetanje zrakoplova kako bi ispucali pokoji metak ili rafal.”¹⁰ Borovo Naselje je početkom ljeta 1991. godine bilo poprištem čestih sukoba između pripadnika hrvatskih snaga i srpskih pobunjenika iz Borova Sela, a linija fronta između dva naselja još uvijek nije bila čvrsto utvrđena. Stoga nije posve jasno je li citirani gardist mislio da su “snajperisti-teroristi” lokalni stanovnici Borova Naselja ili pripadnici paravojnih postrojbi iz drugih

6 “Snajperi JNA u rukama terorista”, *Večernji list*, 7. svibnja 1991. (str. 6)

7 “Ostala je samo pustoš”, *Večernji list*, 16. srpnja 1991. (str. 7)

8 “I teroristi vole međunarodnu klasu”, *Glas Slavonije*, 15. srpnja 1991. (str. 3)

9 “Izbjeglice se vraćaju”, *Glas Slavonije*, 19. srpnja 1991. (str. 3)

10 “Hrvatska se brani u Borovu”, *Glas Slavonije*, 2. kolovoza 1991. (str. 7)

dijelova vukovarske općine. No, kao što ćemo vidjeti kasnije, ovaj je slučaj već sadržavao mnoge karakteristike narativa o “snajperistima” koje će do jeseni 1991. postati opće mjesto u tiskanim medijima: korištenje napuštenih (pretpostavlja se: srpskih ili oficirskih) stanova, aktivnost za vrijeme zračnih uzbuna, te nasumično pucanje na slabo definirane mete.

Nije trebalo dugo čekati da se priče o “snajperistima” prošire iz gradova uz samu liniju fronta (poput Vinkovaca i Vukovara) na gradove u dubokoj pozadini. Osmog kolovoza 1991. u *Slobodnom tjedniku* (ST) objavljen je članak pod naslovom “Peta kolona hrvatske metropole: četnički štab u Zagrebu!” Autor članka konstatirao je da su se u Voltinu naselju na zagrebačkoj Trešnjevci “u više navrata čuli i zaglušujući hici iz automatskog oružja” iz smjera samačkog hotela poduzeća “Rade Končar”. Pucnjavu je, pak, doveo u vezu sa “zagrebačkom petom kolonom” koja je u Voltinu naselju navodno formirala “ratni odnosno četnički štab” u suradnji s Kontraobavještajnom službom (KOS) Jugoslavenske narodne armije. Nadalje, autor je naveo kako su agenti KOS-a, uz pomoć članova “četničkog štaba”, potajno uselili u stanove koje su ranije napustili njihovi stanari (oficiri JNA srpske narodnosti) te je imenom i prezimenom optužio nekoliko stanovnika četvrti za sudjelovanje u “petoj koloni”. Jedna je od osoba optuženih za “petokolonaštvo” bio i partizanski borac i umirovljeni general JNA Gojko Tintor, i to iz razloga što je od kućnih savjeta u četvrti navodno tražio ključeve ulaznih vrata i potkrovlja. Fotografija uz članak bila je opremljena zastrašujućim opisom: “S ‘papagajki’ vrebaju KOS-ovci naoružani snajperima.”¹¹ Dakako, nikakvog “četničkog štaba” u Voltinu naselju nije bilo, niti su u danima koji su prethodili objavljivanju članka u ST-u bili zabilježeni ikakvi pucnjevi ili sumnjive aktivnosti u tome dijelu Zagreba.¹² Gojko Tintor je od ST-a zatražio demanti kojega je tjednik odbio objaviti.¹³

Priča o “snajperistima” u Zagrebu nije se pojavila iznebuha, već je predstavljala evoluciju ranijih narativa o “petoj koloni” potenciranih intenziviranjem oružanih sukoba u Hrvatskoj. Hrvatskim su gradovima najkasnije od proljeća 1991. kolale priče o postojanju organiziranih skupina zaduženih za podrivanje poretka uspostavljenog nakon višestranačkih izbora 1990. godine. U tim se pričama značajnu ulogu dodjeljivalo Kontraobavještajnoj službi JNA,

11 “Peta kolona hrvatske metropole: četnički štab u Zagrebu!”, ST, 8. kolovoza 1991. (str. 4–5)

12 Vidjeti: HR-HDA-1745 Operativni štab MUP-a RH za datume 1. — 8. kolovoza 1991.

13 “Najprije Vjesnik, tek onda ST”, “ST ne izmišlja!”, ST, 22. kolovoza 1991. (str. 23)

koja je navodno organizirala i instruirala “petu kolonu” u dijelovima zemlje pod nadzorom hrvatskih republičkih vlasti, dok su kao “petokolonaši” na terenu uglavnom figurirali istaknuti Srbi, Jugoslaveni i umirovljeni oficiri JNA. Strah od “pete kolone” u gradovima zasigurno je bio potaknut i naoružavanjem ruralnog srpskog stanovništva od strane JNA koje se potajno odvijalo u prvoj polovici 1991. godine, no upitno je koliko se nešto slično događalo i u gradovima podalje od fronta.

U širenju narativa o sveprisutnoj “petoj koloni” isticao se upravo *Slobodni tjednik*. Tako se na stranicama *ST-a* još sredinom veljače 1991. kao “rak-ranu u hrvatskom mesu Rijeke” navodilo srpski kadar tamošnje policijske uprave,¹⁴ a od travnja 1991. započelo se i s objavljivanjem imena i adresa navodnih “agenta KOS-a” i drugih “petokolonaša” u hrvatskim gradovima.¹⁵ Tijekom lipnja *ST* je zaoštrio kampanju: objavljeni su popisi navodnih “petokolonaša” u Istočnoj Slavoniji,¹⁶ Gospiću¹⁷ i Sisku.¹⁸ U potonjem se članku 16 osoba iz Siska prokazalo kao suradnike KOS-a. Njihove su navodne aktivnosti uključivale “prikupljanje informacija i ‘snimanje’ terena za eventualni upad vojske” te povremeno uznemiravanje građanstva “izmišljotinama”. Najmanje su dvije osobe sa *ST-ovog* popisa bile ubijene u kolovozu 1991. u sklopu masovnih likvidacija sisačkih Srba (Ponoš, 2020: 40). Da su popisi bili falsificirani posvjedočio je krajem 2025. televizijski voditelj Velimir Bujanec, koji je 1991. radio kao varaždinski dopisnik *ST-a*: “Uzmeš imenik telefonski, nađeš ‘ević’, ‘ović’ (...) ova prezimena, znaš ovi JNA-oficiri i tak’ dalje. Napraviš neku pogrešku namjerno na mašini, ne, da je autentično, i to je popis kosovaca i udbaša. Dodao sam ja i, tu i tamo, prezime nekog susjeda s kojim smo se svadali zbog međa i tak’ je nastao popis kosovaca i udbaša u Varaždinu...” (Lasić, 2026)

U Osijeku je strah od “petokolonaša” dodatno ojačao nakon 11. srpnja. Toga je dana u Stadionskom naselju, na južnom obodu grada, u razmjeni vatre između Živka Peulića i pripadnika Specijalne jedinice policije PU Osijek poginuo policajac Ivica Repušić, a još su dvojica policajaca ranjena. Živko Peulić je također poginuo, dok je njegova supruga Ljubica ranjena, uhićena i prevezena u osječku gradsku bolnicu. Oko sukoba u Stadionskom naselju još uvijek po-

14 “Vapaj s Kvarnera”, *ST*, 16. veljače 1991. (str. 10–11)

15 “ST-KOS 2:0”, *ST*, 13. travnja 1991. (str. 10)

16 “Demonski plan srpskih okupatora: Zagreb pada u srpnju?”, *ST*, 8. lipnja 1991. (str. 3–4)

17 “Strah dolazi sa sumrakom”, *ST*, 22. lipnja 1991. (str. 14–15)

18 “Vampiri KOS-a su spremni!”, *ST*, 29. lipnja 1991. (str. 5–6)

stoji mnogo nedoumica. Prvi novinski izvještaji prenijeli su vijest da se u kući Peulićevih zabarikadiralo između pet i deset naoružanih “terorista”, što se ubrzo pokazalo netočnim.¹⁹ Nije posve jasno niti kako je do sukoba došlo, kao ni to u kakvoj su vezi Živko i Ljubica Peulić, kao civili, bili s lokalnim garnizonom JNA.²⁰ Prema svemu sudeći, nije se radilo o diverzantima: predsjednik Istražnog centra u Osijeku, Radoslav Arambašić, izjavio je da je Peulić na armijskom zadatku “lovio regrute odbjegle iz JNA” (Banović, 2021). Zanimljivo je napomenuti da se u kontekstu ovoga sukoba u medijima nije koristio pojam “pete kolone” – iako bi to vjerojatno bilo prikladno – već su Peulić i njegova supruga bili nazivani “teroristima”.

ST je u srpnju počeo širiti vijesti o navodnom tajnom naoružavanju gradskih “petokolonaša” od strane Jugoslavenske narodne armije. U članku pod naslovom “Rat kokarde i zvijezde protiv šahovnice”, objavljenom 13. srpnja, pisalo je: “Pouzđano se zna da su u pojedinim većim općinskim centrima Slavonije i Baranje vojne starješine dijelile civilima srpske nacionalnosti oružje velike vatrene moći, a obiteljima aktivnih i rezervnih časnika i – bombe!” Čitatelje se pozivalo na poseban oprez u blizini zgrada u kojima su živjela vojna lica JNA.²¹ Osim toga, u članku se za sve učestalije podmetanje eksploziva pred stanove osječkih Srba i oficira JNA optužilo Kontraobavještajnu službu, koja je navodno pripremala eksplozivne naprave “u suradnji s četničkim elementima.”²² U drugoj polovici srpnja ST je obavijestio čitateljstvo da je u centru Osijeka otkriven “novoustoličeni četnički vojvoda Nikola Vasić, radnik u osječkoj pošti”, u čijoj je kući pronađeno “silno naoružanje, četnička obilježja, uramljene slike Slobodana Miloševića i drugih miljenika”.²³ U stvarnosti, Nikolu Vasića su uhitili i potom u zarobljeništvu zlostavljali pripadnici tzv. “Branimirove osječke bojne” – jedinice pod zapovjedništvom Branimira Glavaša, tadašnjeg sekretara Općinskog sekretarijata za narodnu obranu Osijeka. Glavaš je – između ostalog i zbog Vasićeva svjedočanstva –

19 “Hrvatska se brani u Osijeku”, *Glas Slavonije*, 12. srpnja 1991. (str. 1)

20 Živko Peulić je navodno inzistirao da se može predati isključivo pukovniku Bori Ivanoviću iz osječkog garnizona JNA. HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.168.0002-4) Depeša broj 511-07-02/10-210-1060/91. Izvještaj o akciji u Stadionskom naselju, 11. 7. 1991.

21 Konkretno su imenovane zgrade na Šetalištu F. Šepera, na nekadašnjem Vijencu Borisa Kidrića (današnjem Vijencu Ivana Meštrovića) i na Sjenjaku.

22 “Rat kokarde i zvijezde protiv šahovnice”, *ST*, 13. srpnja 1991. (str. 10–12)

23 “Četnički vojvoda iza rešetaka!”, *ST*, 20. srpnja 1991. (str. 4)

pred Županijskim sudom u Zagrebu 2023. nepravomoćno osuđen za ratni zločin nad civilnim stanovništvom.²⁴

Iako je ST svakako predvodio po broju i intenzitetu huškačkih članaka uperenih protiv navodnih “petokolonaša” – odnosno *nepoćudnih* Srba, Jugoslavena, umirovljenih oficira JNA, itd. – ni etablirani tiskani mediji nisu ostali imuni na taj tip objava. *Glas Slavonije* je 11. srpnja upozorio građane Osijeka na pojavu “nepoznatih ljudi” koji obilaze stanove u Naselju Vladimira Nazora i šire lažne vijesti o predstojećem zračnom napadu na grad. Na građane se pritom apeliralo da ne nasjedaju “provokacijama” te da sumnjive osobe prijavljuju nadležnim organima vlasti.²⁵ *Večernji list* je 18. kolovoza za gubitke hrvatske policije u okolici Gospića optužio “petu kolonu”, koja je u tom gradu bila “itekako jaka” i navodno prosljeđivala informacije srpskim pobunjenicima.²⁶ Dnevni je tisak narativ o “petokolonašima” dobrim dijelom preuzimao od političara: tako su i *Glas Slavonije* i *Večernji list* početkom kolovoza 1991. prenijeli riječi Tomislava Duke, člana Kriznog štaba za Baniju, Posavinu i Moslavinu, koji je kao jedan od temeljnih zadataka Štaba naveo borbu protiv “pete kolone” u javnim službama i poduzećima.²⁷ Ubrzo potom, *Večernji list* je objavio intervju s predsjednikom navedenoga Kriznog štaba, Ivanom Bobetkom, u kojemu je ovaj najavio radikalni obračun s “petom kolonom” u Željezari Sisak.²⁸

Koncem kolovoza u *Večernjem je listu* objavljen članak o “petoj koloni” indikativnog naslova “Guje u njedrima”. Autor Ante Matić u članku ovako opisuje svoje shvaćanje “petokolonaških” aktivnosti:

Petokolonaši rade s nama u uredima, u tvornicama, u redakcijama, piju s nama kavu i potajno, iza leđa, snuju osvetu, čekajući vojničku čizmu. Oni nemaju ništa u sebi osim mržnje prema zemlji koja ih je rodila. (...) Ništa im nije sveto ni dobro, a pogotovu bilo što što je hrvatsko. Odlaze na godišnji odmor u šume i pridružuju se teroristima, idu na izmišljena

24 “Zločin u Osijeku, opt. B. Glavaš i dr. – ponovljeni postupak”, *Documenta: centar za suočavanje s prošlošću*, <https://documenta.hr/novosti/zlocin-u-osijeku/> (pristupljeno: 14. prosinca 2025.); arhivirana poveznica: <http://archive.today/CKvBL> (arhivirano: 14. prosinca 2025.)

25 “Gradani ne nasjedajte provokacijama”, *Glas Slavonije*, 11. srpnja 1991. (str. 16)

26 “Vrijeme za ofenzivu?”, *Večernji list*, 18. kolovoza 1991. (str. 6)

27 “Onemogućiti ‘petu kolonu’”, *Glas Slavonije*, 3. kolovoza 1991. (str. 3); “Krizni štab protiv petokolonaša”, *Večernji list*, 3. kolovoza 1991. (str. 6)

28 “Banija neće pasti”, *Večernji list*, 13. kolovoza 1991. (str. 7)

bolovanja i “boluju” s oružjem u rukama. Zakašnjenja takvih “radnika” direktore petokolonaše, naravno, ne smeta i ne pada im na pamet da im dadnu otkaz. Vraćaju se u poduzeća i podižu svoje “zaslužene” plaće. Zar jedna grupa nije nedavno došla iz šume po plaće naoružana do zuba. Pratila ih je vojska, koja sjedi u bornim kolima, koja su plaćena parama hrvatskih radnika. Kad bi petokolonaši bili samo u redovima armije, KOS-a i UDB-e, ne bi to bilo toliko strašno, jer se od njih nije drugo ni moglo očekivati, ali apsurdno je što su petokolonaši civili kojima je Hrvatska dala sve, stanove, položaje, ugled, privilegije, lagodan život, a oni joj rade o glavi.²⁹

Može se primijetiti da je narativ o djelovanju “pete kolone” u hrvatskim medijima – a posebice onim huškačkim, poput *ST-a* – s vremenom postajao sve radikalniji. Ako su početkom 1991. “petokolonaši” u gradovima samo širili paniku ili “bijesno reagirali na svaki spomen hrvatskog imena”³⁰, u lipnju su već imali razrađene planove za rušenje izabраниh vlasti, a u srpnju ih je s nejasnim (ali svakako zlokočnim) ciljevima potajno naoružavala JNA. Početkom kolovoza u *ST-u* smo imali prilike pročitati da “petokolonaši” već postavljaju snajperska gnijezda po stambenim zgradama, a *Večernji list* je koncem istoga mjeseca svoje čitatelje obavijestio da “petokolonaši” iz gradova povremeno odlaze u borbene akcije s pobunjenicima. U imaginariju *ST-a*, a potom i ostalih tiskanih medija, bilo je samo pitanje vremena kada će “peta kolona” zapucati i po svojim susjedima.

Prava je epidemija vijesti o “snajperistima” započela krajem kolovoza, a vrhunac je dosegla sredinom rujna 1991. godine. Val vijesti o “snajperistima” koincidirao je s početkom otvorenog rata u Hrvatskoj odnosno s blokadom kassarni JNA i otvorenim svrstavanjem savezne armije na stranu srpskih pobunjenika. Pritom se mogao primijetiti jasan trend: kako su u kojem gradu izbijali sukobi s garnizonima JNA, tako su iz njih počele pristizati vijesti o masovnim aktivnostima “snajperista”.

Vojnim objektima JNA u Osijeku je opskrba električnom energijom, vodom i hranom obustavljena već 21. kolovoza. Hrvatske su snage također

29 “Guje u njedrima”, *Večernji list*, 23. kolovoza 1991. (str. 2). Članak je 31. kolovoza prenio i *Glas Slavonije*.

30 “Vapaj s Kvarnera”, *ST*, 16. veljače 1991. (str. 10–11)

blokirale i minirale pristupne ceste kasarnama JNA, na što je komanda osječkog garnizona reagirala zaprijetivši uporabom sile (Mihanović, 2020: 211). Za blokadu objekata JNA posebno se zalagao Vladimir Šeks, tadašnji predsjednik Kriznog štaba za Slavoniju i Baranju. Dan prije početka blokade, 20. kolovoza, Šeks je na konferenciji za medije izjavio da osim Armije “u gradu vatreno djeluje peta kolona” te je njenim pripadnicima poručio da će biti tretirani kao neprijateljski vojnici.³¹ Nekoliko dana kasnije pozvao je građane da “nastoje u vlastitim sredinama otkriti petokolonaše” te da sve sumnjive aktivnosti prijavljuju Kriznom štabu ili gradskom Centru za obavještanje.³² Centri za obavještanje (obavješćivanje) djelovali su u sklopu Civilne zaštite RH i bili su zaduženi za prikupljanje dojava o mogućim neprijateljskim aktivnostima i drugim prijetnjama po sigurnost građana.

Ubrzo potom, čitavom su se Istočnom Slavonijom počele širiti vijesti o naoružanim “petokolonašima” i “snajperistima”. *Večernji list* je 26. kolovoza izvijestio kako je istovremeno s jučerašnjim borbama između hrvatskih snaga i JNA u Vukovaru trajala i “bitka protiv snajperista”.³³ Posljednjega dana kolovoza *Glas Slavonije* javlja da je u Vinkovcima aktivna “peta kolona” koja prilikom minobacačkih napada na grad nasumce otvara paljbu iz vatrenog oružja. Autor navodi kako je ta “peta kolona” organizirana od strane KOS-a te da članove regrutira među članstvom Saveza komunista – Pokreta za Jugoslaviju (SK-PJ) i ekstremnog krila Srpske demokratske stranke (SDS).³⁴

Bitka za osvajanje osječkih vojarni punom je snagom započela 3. rujna 1991. godine, nakon žestokog minobacačkog i zračnog napada JNA na ciljeve u gradu (Mihanović, 2020: 215). Istoga su dana iz čitavoga grada počele stizati dojave o snajperistima koje su se već sutradan pojavile u novinama.³⁵ Mediji su odmah prenijeli informacije da su “snajperisti” najaktivniji u zgradama s velikim brojem vojnih stanova, i to posebice u četvrtima Sjenjak i Vijenac Ivana Meštrovića. Kao druga značajna lokacija snajperskih napada figurirala je radnička četvrt Jug II, među čijim je stanovništvom bio i velik broj doseljenika srpske narodnosti.³⁶ Sjenjak i Vijenac Ivana Meštrovića prvi su put spome-

31 “Zločinci sa zvijezdom i kokardom”, *Večernji list*, 21. kolovoza 1991. (str. 5)

32 “Osijek će se braniti”, *Glas Slavonije*, 25. kolovoza 1991. (str. 8)

33 “Potučeni neprijatelj se povukao”, *Večernji list*, 26. kolovoza 1991. (str. 5)

34 “I u Vinkovcima ‘peta kolona?’”, *Glas Slavonije*, 31. kolovoza 1991. (str. 5)

35 “Zločini nad civilima”, *Večernji list*, 4. rujna 1991. (str. 5)

36 “Pucnjava iz snajpera”, *Glas Slavonije*, 8. rujna 1991. (str. 25)

nuti kao mogući centri “petokolonaških” aktivnosti još u srpnju, kada ih je kao takve označio članak objavljen u *Slobodnom tjedniku*.³⁷ Osim pucnjave iz vatrenog oružja, mediji su kao značajnu “petokolonašku” aktivnost u Osijeku navodili i davanje svjetlosnih signala tijekom zamračenja. “Nakon što ljudi odu u skloništa i podrume, kada je zamračivanje potpuno, pali se rasvjeta u stanovima na posljednjim katovima zgrada i daju svjetlosni signali neprijateljskom djelovanju,” pisalo je u *Glasi Slavonije*.³⁸

Mediji su pisali i o protusnajperskim akcijama hrvatskih snaga u Osijeku. *Glas Slavonije* je 6. rujna pisao o zajedničkoj akciji MUP-a RH i ZNG-a kojom su uspjeli “otjerati, ali ne i uhapsiti snajperiste”.³⁹ *Večernji list* je istoga dana ponudio malo drugačiju priču: gardisti i policajci uspjeli su locirati i savladati “snajperiste”, ali njihovi su identiteti ipak ostali nepoznati.⁴⁰ Zamjenik ravnatelja osječke bolnice, dr. Mladen Pajtler, nekoliko je dana kasnije na vijestima Hrvatske televizije izjavio da su hrvatske snage uhapsile četvero zaposlenika bolnice zbog otvaranja vatre iz pješačkog naoružanja tijekom zračnog napada na grad. Imena zaposlenika pritom nisu objavljena.⁴¹ U pregledanom dnevnom tisku tijekom ljeta i jeseni 1991. godine nije objavljeno niti jedno ime osoba navodno uhićenih zbog “snajperskog” djelovanja u Osijeku.

Vijesti o snajperskim napadima u Osijeku počele su se prorjeđivati nakon što su hrvatske snage sredinom rujna zauzele sve vojne objekte u gradu i njegovoj bližoj okolici. O djelovanju snajperista na Vijencu Ivana Meštrovića i Sjenjaku pisalo se još i 17. i 18. rujna, za vrijeme borbi za osvajanje Doma JNA i kasarne “Milan Stanivuković”.⁴² U *Glasi Slavonije* se do kraja rujna sporadično upozoravalo javnost na opasnost od “snajperista”, ali bez konkretnih novosti o njihovim aktivnostima.⁴³ Posljednje značajne vijesti o navodnom snajperskom djelovanju u Osijeku objavljene su 8. i 9. listopada. Prema pisanju *Večernjeg lista*, jedan je snajperist 7. listopada ubijen, a drugi uhićen u blizini osječke pravoslavne crkve.⁴⁴ *Glas Slavonije*, pak, prenio je vijest da je “snajpersko

37 “Rat kokarde i zvijezde protiv šahovnice”, *ST*, 13. srpnja 1991. (str. 10–12)

38 “Orijentiri i snajperi”, *Glas Slavonije*, 9. rujna 1991. (str. 19)

39 “Meta su – civili!”, *Glas Slavonije*, 6. rujna 1991. (str. 32)

40 “Golubovi otkrili snajperiste”, *Glas Slavonije*, 6. rujna 1991. (str. 7)

41 HR-HMDCDR-11, dvd inv. br. 954

42 “Osvojen Dom tzv. JNA”, *Glas Slavonije*, 17. rujna 1991. (str. 3); “Sjenjak u plamenu”, 18. rujna 1991. (str. 8)

43 “Hvatanje snajperista”, *Glas Slavonije*, 23. rujna 1991. (str. 24)

44 “Lov na snajperiste”, *Večernji list*, 8. listopada 1991. (str. 6)

gnijezdo na tornju pravoslavne crkve” uništeno dan kasnije, 8. listopada.⁴⁵ Ni u jednom od navedenih članaka ne spominju se imena navodnih “snajperista”.

Zagreb su vijesti o “snajperistima” preplavile nekoliko tjedana nakon Osijeka odnosno sredinom rujna 1991. godine. Okidač je i u Zagrebu predstavljala blokada kasarni JNA, koja je otpočela 14. rujna na temelju zapovijedi hrvatskog vrhovništva. O “snajperistima” u Zagrebu su prije rujna pisali isključivo huškački tabloidi poput *ST-a*. O njihovoj je fabriciranoj “reportaži” iz Voltina naselja već bilo riječi, no tjednik se nije zaustavio na tome. Krajem kolovoza u *ST-u* izlazi još jedna reportaža iz Zagreba: ovoga puta na meti se našlo prigradsko naselje Kozari bok i tamošnje mnogobrojno doseljeničko stanovništvo srpske narodnosti. Reportaža s Kozari boka u osnovi je bila preslika ranijeg članka o Voltinu naselju. Novinar *ST-a* u reportaži najprije navodi imena nekoliko stanovnika četvrti koje optužuje za kontakte sa srpskim pobunjenicima i saveznom armijom odnosno za distribuiranje oružja lokalnim Srbima. Ubrzo potom, novinarska ekipa iza jednog prozora zapaža “siluetu s puškom”, a lokalni vodič im napominje da su Srbi iz naselja počeli organizirati straže, među kojima su neke opremljene i radio-stanicama. Osnovna poruka reportaže bila je jasna već iz njenog naslova: “Srpske straže na rubu Zagreba – Spremaju se četničke trojke!”⁴⁶

Na dan početka blokade zagrebačkih kasarni, 14. rujna, *Večernji list* prenosi apel predsjednika Kriznog štaba Grada Zagreba, Mladena Vedriša, u kojemu on poziva građane da “sve neuobičajeno” odmah prijave gradskom Centru za obavještavanje.⁴⁷ Toga dana u novinama još uvijek nije bilo vijesti o snajperistima, no može se pretpostaviti da su Zagrebom već itekako kolale priče o subverzivnim aktivnostima “petokolonaša”. Već 17. rujna Krizni štab putem novina izričito poziva građane da prijavljuju “svaku pucjavu, pogotovo snajpersku”.⁴⁸ Istoga dana u *Večernjem listu* izlazi razgovor s Mladenom Vedrišem (obavljen dan ranije) u kojemu ovaj potvrđuje da se po Zagrebu mogla čuti sporadična pucjava, ali naglašava da je za sada nemoguće odrediti potječe li ona od snajpera.⁴⁹

45 “Uništeno snajpersko gnijezdo”, *Glas Slavonije*, 9. listopada 1991. (str. 22)

46 “Srpske straže na rubu Zagreba – Spremaju se četničke trojke!”, *ST*, 29. kolovoza 1991. (str. 4-5)

47 “Zagreb spreman”, *Večernji list*, 15. rujna 1991. (str. 11)

48 “Zagreb se ne boji!”, *Večernji list*, 17. rujna 1991. (str. 5)

49 “Odgovorno ponašanje”, *Večernji list*, 17. rujna 1991. (str. 22)

Već sutradan dolazi do potpunog obrata. *Večernji list* tada izvještava sa sjednice Kriznog štaba Grada Zagreba, održane uvečer 17. rujna, na kojoj je Vedriš objavio da su jedinice MUP-a i Teritorijalne obrane pokrenule “akciju čišćenja” te u Vodnikovoj ulici uhvatile čak šest “snajperista”, doduše neidentificiranih. Vedriš je upozorio da je najveća koncentracija snajperske vatre bila u naseljima s vojnim zgradama.⁵⁰ U novinama se toga dana moglo saznati i točno iz kojih su dijelova grada stizale dojave o snajperistima. U pitanju su bile četvrti Dubrava i Resnik, te Šubićeva, Zvonimirova, Lopašićeva, Draškovićeva, Maksimirska, Hegedušićeva, Radauševo, Selska, Veslačka, Oboj i još nekolicina zagrebačkih ulica. Kao jedna od lokacija snajperskih napada istaknuta je i Gradska kavana na Trgu bana Jelačića.⁵¹

Idućega dana, 19. rujna, tisak nastavlja javljati o snajperskim napadima u Zagrebu. Prenosi se upozorenje Gradskog centra za obavještavanje prema kojemu je stanje najopasnije u Aleji Klare Zetkin (današnjoj Ulici Vladimira Ruždjaka), Gruškoj, Lastovskoj, Proleterskih brigada (današnjoj Vukovarskoj), Starogradskoj, Radauševoj, Miramarskoj, Paromlinskoj, Alejama Vladimira Popovića (Svetoga Mateja) i Viktora Bubnja (Božidara Magovca), Lenjingradskoj ulici (današnjoj Novoj cesti), Vukomercu i Kozari boku. Napominje se i da sa zgrade ‘Super Andrija’ u novozagrebačkoj četvrti Siget i dalje prijete snajperist. U istome se članku također naglašava da su “snajperisti” najaktivniji za vrijeme zračnih uzbuna.⁵² *Večernji list* donosi i obavijest o hapšenju (neimenovanog) snajperista u pothodniku kod Glavnog kolodvora, za kojega se tvrdi da je u toku posljednja dva dana s Paromlina pucao prema zgradi Gradske skupštine Zagreba odnosno današnjoj zgradi Gradskog poglavarstva.⁵³ Doduše, slična je vijest ponovno objavljena i 23. rujna.⁵⁴

Vijesti o navodnim snajperskim napadima u Zagrebu nastavile su se gotovo svakodnevno pojavljivati u dnevnom tisku u drugoj polovici rujna. Narativi o identitetima “snajperista” i njihovih žrtava, doduše, nisu bili ujednačeni. Dvadesetog rujna *Večernji list* prenosi informaciju Gradskog centra za obavještavanje o tome kako su mnogi snajperisti “ubačeni izvana i s falsificiranim

50 “Prijavite snajperiste!”, *Večernji list*, 18. rujna 1991. (str. 4)

51 “Migovi napadaju Zagreb”, *Večernji list*, 18. rujna 1991. (str. 4–5)

52 “Snajperi teroriziraju Zagreb”, *Večernji list*, 19. rujna 1991. (str. 4)

53 “Snajperist oteo autobus”, *Večernji list*, 19. rujna 1991. (str. 4)

54 “Upaljeni’ snajperi”, *Večernji list*, 23. rujna 1991. (str. 12)

ispravama.”⁵⁵ Svega dan kasnije u istome je listu objavljen intervju s balističarom MUP-a Vojinom Maštrukom, u kojemu je on kao moguće snajperiste naveo aktivna vojna lica i umirovljene oficire JNA. Kao svrhu njihovih napada Maštruko je prvenstveno naveo širenje panike, osobito tijekom zračnih uzbuna.⁵⁶ Očekivano, svoj je obol razotkrivanju “snajperista” dao i ST. U broju od 19. rujna kao zagrebački su snajperisti identificirani “dojučerašnji namrgođeni i šutljivi susjedi – oficiri, umirovljeni milicajci i ‘srpski prvoborci’ iz 1945. porijeklom s Banije, Korduna i Bosanske krajine.”⁵⁷ Što se tiče žrtava snajperskih napada u Zagrebu, novine su u više navrata pisale o nekolicini ranjenih, ali njihova imena nikada nisu objavljena.⁵⁸

Tisak je pozorno pratio i protusnajperske aktivnosti. Počevši od 17. rujna, u novinama se redovito izvještavalo o akcijama “čišćenja” snajperista. Te se akcije u globalu ocjenjivalo kao uspješne, no nikada nije objavljeno niti jedno ime nekog zagrebačkog snajperista. Reporteri su ponekad izvještavali s lica mjesta. Takav je, primjerice, bio izvještaj o akciji protiv “snajperista” skrivenog u jednome od nebodera (“Raketa”) na zagrebačkom Vrbiku. Reporter *Večernjeg lista* prepričao je kako je u blizini “Raketa” čuo snajperske hlice, a potom uočio pripadnike policije i Narodne zaštite (NZ) koji su pokušavali locirati snajperista. Potraga ipak nije polučila rezultat.⁵⁹

Snajperska je pošast – bila ona stvarna ili ne – sredinom rujna pomogla paralizirati grad. Tramvajske su veze bile prekinute na nekoliko dana u istočnim dijelovima Zagreba, a kao razlog se navodila pucnjava iz kasarni JNA i snajperska paljba iz stambenih zgrada.⁶⁰ Zaposlenici mnogih poduzeća – posebice onih na istoku grada – po nekoliko dana nisu išli na posao zbog stalnih uzbuna i napada iz kasarni, ali i zbog “cjelodnevne snajperske pucnjave.”⁶¹ Gradski centar za obavještavanje je putem medija upozorio javnost da su se u Zagrebu pojavili i “lažni dimnjačari i poštari”, zbog čega su zagrebački dimnjačari odlu-

55 “Vrebaju snajperi”, *Večernji list*, 20. rujna 1991. (str. 5)

56 “Mržnja vreba iza nišana”, *Večernji list*, 21. rujna 1991.

57 “Kasarna će uskoro biti – vojarna! ‘Maršal Tito’ pod opsadom Hrvatskih obrambenih snaga”, ST, 19. rujna 1991. (str. 9)

58 “Zagreb: ranjeni snajperskim mecima”, *Večernji list*, 20. rujna 1991. (str. 5) Doduše, objavljen je razgovor s izvjesnim Ivanom Čačićem, koji je tvrdio da je bio pogođen metkom u Vukomeričkim goricama. “Čišćenje snajperskih gnijezda”, *Večernji list*, 21. rujna 1991. (str. 24)

59 “Snajperski hici”, *Večernji list*, 21. rujna 1991. (str. 6)

60 “Pucnji u tramvaje”, *Večernji list*, 18. rujna 1991. (str. 5)

61 “Na posao danju”, *Večernji list*, 19. rujna 1991. (str. 13)

čili prorijediti svoje izlaske i odazivati se samo na hitne intervencije.⁶² Prema pisanju *Glas Slavonije*, proslava stanovnika Trešnjevke povodom zauzimanja kasarne na Selskoj cesti bila je obustavljena nakon što se među narodom pro-nijela vijest da u nedalekom Voltinu naselju već neko vrijeme postoje “štabovi ugroženih zagrebačkih Srba” s postavljenim snajperskim gnijezdima.⁶³ *ST-ova* huškačka reportaža iz kolovoza očito je imala odjeka među Zagrepčanima – ili barem među dežurnim novinarima.⁶⁴

Vijesti o snajperskim napadima u Zagrebu počele su nestajati s novinskih stupaca krajem rujna i početkom listopada. Čini se da su i mediji i javnost polako počeli shvaćati da je “snajperska prijetnja” bila, ako ne u potpunosti izmišljena, a onda barem uvelike prenapuhana. Promjena medijskog narativa išla je u prilog republičkim vlastima koje su morale dokazati da situaciju u gradovima drže pod kontrolom. *Večernji list* već 20. rujna javlja da se broj snajperista smanjuje izdana u dan, što je pripisano masovnom prijavljivanju sumnjivih lica od strane Zagrepčana.⁶⁵ Četiri dana kasnije Krizni štab Grada Zagreba ustvrdio je da se život u gradu polako normalizira (čemu je pridonijela i obustava obaveznog noćnog zamračivanja), no građanima je ipak preporučeno da ne borave previše na ulicama jer “snajperisti još vrebaju.”⁶⁶

Mnogima je od početka bilo jasno da su priče o snajperistima u Zagrebu pretjerane. *Večernji list* je 20. rujna upozorio čitatelje na postojanje brojnih lažnih dojava o snajperistima, osobito onih kojima se pokušavalo ocrniti direktore i rukovoditelje značajnih ustanova. Za širenje tih malicioznih glasina ipak se optužilo “petu kolonu” odnosno – KOS.⁶⁷ Nekoliko dana kasnije novine su ipak obznanile da Zagrebom ne pucaju samo “petokolonaši”, nego i naoružani hrvatski civili koji su na taj način provocirali sukobe s JNA.⁶⁸ Mladen Vedriš je 28. rujna u intervjuu *Večernjem listu* na pitanje tko puca po Zagrebu odgovorio:

62 “Lažni dimnjačari i poštari”, *Večernji list*, 19. rujna 1991. (str. 4)

63 “Zagreb kao bedem!”, *Glas Slavonije*, 16. rujna 1991. (str. 9)

64 Nije posve sigurno da se takva priča uistinu proširila među okupljenim Trešnjevčanima.

Autoru ovoga članka je njegov otac, koji je kao civil bio prisutan prilikom zauzimanja kasarne na Selskoj cesti, u razgovoru napomenuo da se ne sjeća nikakvih upozorenja o “snajperskim gnijezdima” u Voltinu naselju. Mora se ostaviti mogućnost da je to “upozorenje” bilo plod novinarske mašte.

65 “Vrebaju snajperi”, *Večernji list*, 20. rujna 1991. (str. 5)

66 “Grad opet živi normalno”, *Večernji list*, 24. rujna 1991. (str. 22)

67 “KOS-ovci pucaju i dezinformacijama”, *Večernji list*, 20. rujna 1991. (str. 5)

68 “Nema privatnih ratova!”, *Večernji list*, 24. rujna 1991. (str. 22)

A što se tiče sporadične pucnjave – pucaju svi, od KOS-a do HOS-a! Ima pucnjave, nasreću ne česte i jake, u krugu vojarni, jer su vojnici u izolaciji i takva se reakcija može očekivati. Pripućaju i ljudi koji fizički čuvaju pristupe vojarnama. Treći je faktor ono što mi zovemo – siva zona. To su naoružani ljudi koji ne pripadaju nijednoj legalnoj formaciji RH, a čine niz raznih struja, od kojih svaka na svoj način sagledava rješenje te situacije.⁶⁹

Na prvi pogled iznenađujuće, ali krajem rujna se kao jedan od najjačih kritičkih glasova po pitanju snajperske histerije istaknuo upravo *Slobodni tjednik*. U tome je tjedniku – koji je, zapravo, prvi pustio u opticaj priče o “snajperistima” u Zagrebu – 26. rujna objavljena reportaža znakovitoga naslova: “Snajperizam, ratna kuga na kraju XX stoljeća – Zagreb ubija strah od snajpera!” Novinar *ST-a* Ivan Ostoja “snajperiste” u članku naziva “stravičnom legendom” te se pridružuje pripadnicima MUP-a u njihovim protusnajperskim akcijama u raznim dijelovima Zagreba. Policajci su tijekom dana zaprimili veliki broj dojava, od kojih se niti jedna na koncu nije pokazala točnom. Vladimir Faber, zapovjednik policijske jedinice s kojom je Ostoja toga dana kružio Zagrebom, navodno je izjavio da “opasnost zaista postoji i s tim se moramo suočiti (...) ali u Zagrebu se pretjeralo.” I Faber i autor reportaže složili su se da velik dio krivice za ratnu psihozu u Zagrebu snosi Mladen Vedriš zbog odluke o noćnom zamračivanju. Ni Ostoja ipak nije bio spreman u potpunosti negirati postojanje snajperista u glavnom gradu, te je članak zaključio riječima:

Ne treba se opustiti i nakon ovog članka reći da snajpera nema. Snajpera ima, kao i ljudi koji će pucati iz praznih stanova, ali zasad vrlo malo. Zato ćemo i dalje živjeti u neprestanoj pozornosti, jer snajper može u svakom trenutku i na svakom mjestu biti upravljen prema svakome od nas, čak i sa tisuću metara udaljenosti.⁷⁰

U Zagrebu se, kao i u Osijeku, konkretni snajperski napadi posljednji put spominju 7. i 8. listopada, u kontekstu armijskog raketiranja Banskih dvora. *Večernji list* 7. listopada javlja da su se snajperisti oglasili “nakon desetodnevne

69 “Od KOS-a do HOS-a”, *Večernji list*, 28. rujna 1991. (str. 5)

70 “Snajperizam, ratna kuga na kraju XX. stoljeća – Zagreb ubija strah od snajpera”, *ST*, 26. rujna 1991. (str. 4–5)

šutnje”, i to ponovno za vrijeme zračne uzbune. Toga su dana navodno bili aktivni na Trešnjevci, Črnomercu, Trnju te u centru Zagreba, no od njihovih metaka nitko nije stradao.⁷¹ Građani su sutradan upozoreni na snajpersku aktivnost u blizini zgrada Komande V. vojne oblasti u Zvonimirovoj i Regrutnog centra JNA u Branimirovoj ulici u centru Zagreba. Naglašeno je da su pripadnici MUP-a “otpočeli lov na skrivene strijelce”.⁷² U narednim su tjednima i mjesecima snajperisti u Zagrebu još uvijek povremeno spominjani kao apstraktna opasnost, ali o njihovim se konkretnim aktivnostima u principu prestalo pisati. Ubrzo potom počeli su se iseljavati preostali vojni objekti JNA u Zagrebu: sredinom listopada JNA je napustila kasarnu na Borongaju, a krajem studenoga počela je napuštati i kasarnu “Maršal Tito” u Novom Zagrebu. Posljednji objekt pod kontrolom savezne armije – vojnu bolnicu u zagrebačkoj Dubravi – hrvatske su vlasti preuzele 16. prosinca. Do siječnja 1992. godine, priča o “snajperistima” u Zagrebu postala je dovoljno benigna da bi je televizijski kolumnist *ST-a* Mate Matišić mogao iskoristiti za sprdnju na račun prigodnog zimskog programa Hrvatske televizije.⁷³

Razvoj epidemije “snajperizma” (da posudimo termin od *Slobodnog tjednika*) u Varaždinu nije se posebno razlikovao od onoga u Zagrebu. Tijekom proljeća i ljeta 1991. gradom su se počele širiti glasine o djelovanju “pete kolone”. Budući da se Varaždin nalazio daleko od kriznih žarišta te u njemu nije obitavala značajna srpska zajednica, vijesti o tamošnjoj “petoj koloni” u početku su se pojavljivale uglavnom u lokalnom tisku. Gradski tjednik *Varaždinske vijesti* 18. je srpnja obznanio da su glasine o navodnom dolasku “160 najelitnijih pripadnika KOS-a” koje su početkom mjeseca kolale Varaždinom, u potpunosti izmišljene.⁷⁴ Isti je tjednik sredinom kolovoza ponovno upozorio čitateljstvo da ne nasjeda provokacijama i glasinama o navodnoj petokolonaškoj aktivnosti uglednih građana.⁷⁵ Ipak, i lokalna su se glasila s vremenom uključila u kampanju lova na “petokolonaše”. *Varaždinske vijesti* 22. kolovoza objavljuju apel zapovjednika općinskog stožera varaždinske Narodne zaštite, Krešimira Čopa, u kojemu on poziva građane da sve “neobičajene postupke ili bilo što drugo što bi moglo biti od važnosti za sistem

71 “Snajperisti”, *Večernji list*, 8. listopada 1991. (str. 5)

72 “Bez uzbune”, *Večernji list*, 9. listopada 1991. (str. 22)

73 “Snajperisti u službi televizije”, *ST*, 8. siječnja 1992. (str. 24)

74 “Vojska se ukopava”, *Varaždinske vijesti*, 18. srpnja 1991. (str. 2)

75 “‘Pucanje’ glasinama”, *Varaždinske vijesti*, 15. kolovoza 1991. (str. 1)

obrane” odmah prijave Policijskoj upravi ili gradskom Centru za obavještanje.⁷⁶

Vijesti o snajperskim napadima preplavile su Varaždin s početkom bitke za gradske kasarne, 14. rujna 1991. godine. Budući da je lokalni varaždinski tisak izlazio tjednim ritmom, vijesti o varaždinskim “snajperistima” najprije su se pojavile u visokotiražnim nacionalnim dnevnicima. *Večernji list* je 16. rujna kao jednu od vijesti iz Varaždina naveo i to da je iz višekatnice u Cesarčevoj ulici, nasuprot zgrade Policijske uprave, iz snajpera pucano na gardiste i policiju.⁷⁷ Idućega dana *Večernji list* javlja da su dvojica (neimenovanih) građana uhićena u spomenutoj zgradi zbog snajperske aktivnosti, ali i da se snajperska paljba mogla čuti u gradskoj četvrti Banfica, u Trakošćanskom naselju, kao i “sa zgrada u nekim drugim dijelovima grada u kojima žive oficirske obitelji.”⁷⁸ Takvih je zgrada bilo mnogo, budući da je Varaždin bio značajan garnizonski grad: 1991. godine bio je sjedište 32. korpusa Jugoslavenske narodne armije pod komandom general-majora Vladimira Trifunovića. Što se tiče “snajperista” iz Cesarčeve ulice, njihova imena nikada nisu objavljena, ali se zato 3. listopada u *Varaždinskim vijestima* moglo pročitati da su pripadnici Narodne zaštite nekoliko tjedana ranije ondje onesposobili jednog “petokolonaša koji je radio-vezom korigirao vatru minobacača iz kasarne ‘Kalnički partizani’.”⁷⁹ Dvojica “snajperista” tako su se transformirala u jednog petokolonaškog radio-amatera. Dakako, njegovo (njihovo?) ime i sudbina nikada nisu objavljeni.

Varaždinske vijesti u broju od 19. rujna donose kronologiju dotadašnjih ratnih zbivanja u Varaždinu. Navedeno je da je u nedjelju, 15. rujna, u gradu snajperskim hicem ranjen vozač kola hitne pomoći Josip Novačko, a da su uvečer istoga dana snajperisti bili aktivni u Masarykovej, Trakošćanskoj i Ulici braće Radić. Policija je, pisale su *Varaždinske vijesti*, čitavoga dana pretresala sumnjive stanove.⁸⁰ Kratke su se crtice o navodnim snajperskim aktivnostima u Varaždinu pojavljivale u novinama do 22. rujna, kada je konačno finalizirana predaja 32. korpusa JNA hrvatskim snagama.

U medijskim izvještajima iz Varaždina često se gubila distinkcija između vojnih i civilnih odnosno “petokolonaških” snajperista, zbog čega je ponekad

76 “Nema tajni – i oružani otpor”, *Varaždinske vijesti*, 22. kolovoza 1991. (str. 2)

77 “Granate na Varaždin”, *Večernji list*, 16. rujna 1991. (str. 6)

78 “Prve žrtve”, *Večernji list*, 17. rujna 1991. (str. 6)

79 “Izvješća – podaci – prikazi”, *Varaždinske vijesti*, 3. listopada 1991. (str. 14)

80 “Kronologija ratnih događaja u Varaždinu i okolici”, *Varaždinske vijesti*, 19. rujna 1991. (str. 3)

nemoguće razaznati o čemu je točno bila riječ. Da je vojnih snajperista – aktivnih pripadnika JNA koji su djelovali iz vojnih objekata – u Varaždinu svakako bilo, potvrđuje nam ranjavanje saborskog zastupnika Hrvatske demokratske stranke, Ivana Kovača. Kovač je 17. rujna zadobio tešku tjelesnu ozljedu dok je osobnim automobilom prolazio pored Doma JNA. *Varaždinske vijesti* su za napad optužile pripadnike KOS-a, koji su navodno djelovali iz tog vojnog objekta.⁸¹ *Večernji list* je krajem listopada prenio vijest da je Policijska uprava Varaždin podigla krivičnu prijavu protiv Mirka Ognjanovića, građanskog lica zaposlenog u JNA, zbog sudjelovanja u pucnjavi iz Doma JNA koja je rezultirala ranjavanjem zastupnika Kovača.⁸² Rezultat ovoga procesa nije nam poznat.

Iako je, dakle, gotovo sigurno da su vojni snajperisti neke vrste bili aktivni u Varaždinu, za njihove se civilne pandane (koji su tema ovoga rada) to ne može lako utvrditi. Krizni je štab grada Varaždina 20. rujna putem medija uputio apel građanima “da se na prozorima višekatnica ne pojavljuju s predmetima sličnim puškama ili s puškama, kako ne bi izazvali sumnju da se radi o snajperistima.”⁸³ Već iz te vijesti možemo zaključiti da su mnoge dojave o “snajperistima” u Varaždinu bile plod ratne histerije. *Večernji list* je 24. rujna prenio informaciju Policijske uprave Varaždin, prema kojoj u gradu “posljednjih nekoliko dana nema opasnosti od snajperista.”⁸⁴

U varaždinskim su medijima tijekom listopada objavljivane brojne analize rujanskih događaja. U *Varaždinskim vijestima* 3. listopada izlazi izvješće o radu Policijske uprave, ZNG-a, Teritorijalne obrane i Narodne zaštite za vrijeme bitke za kasarne. Policijska je uprava o svome protusnajperskom djelovanju dostavila sljedeću informaciju:

U vrijeme sukoba u Varaždinu, PU je primila velik broj dojava građana o navodnom djelovanju snajperista po civilnom stanovništvu. Velik dio tih prijava bio je plod straha, a dijelom i činjenice što su policijski snajperisti zauzimali položaje o kojima, naravno, nije bilo obavješteno stanovništvo. Mali broj žrtava civilnog stanovništva ukazuje na činjenicu da se u podacima o djelovanju snajperista pretjerivalo.⁸⁵

81 “Metak za pregovarača”, *Varaždinske vijesti*, 24. rujna 1991. (str. 7)

82 “Odgovornost za ratni zločin”, *Večernji list*, 27. listopada 1991. (str. 4)

83 “Varaždin: ne dirajte neeksplozirane naprave”, *Večernji list*, 20. rujna 1991. (str. 5)

84 “Varaždin: snajperi više ne pucaju”, *Večernji list*, 24. rujna 1991. (str. 5)

85 “Izvješća – podaci – prikazi”, *Varaždinske vijesti*, 3. listopada 1991. (str. 14)

Identična je informacija nekoliko dana kasnije objavljena i u *Varaždinskom glasniku*, glasilu općinske organizacije HDZ-a.⁸⁶ No u istome je broju objavljen i intervju sa zapovjednikom varaždinskog odreda Narodne zaštite, Krešimir Čopom. Čop je konstatirao da su snajperisti uglavnom bili vojnici, ali je ipak ustrajao na tome da je u gradu oružano djelovala i “peta kolona”.⁸⁷ U medijima do kraja 1991. godine više nije bilo novosti o “snajperskim” aktivnostima u Varaždinu. *Varaždinske vijesti* su u dva navrata upozorile građane da ne šire neprovjerene glasine. Širenje malicioznih glasina se u jednome članku nazvalo dijelom “psihološkog rata”,⁸⁸ dok se u drugome čitatelje informiralo da se takve glasine neće objavljivati u novinama.⁸⁹ Bitno je napomenuti da su pucnjave u Varaždinu u jesen 1991. predstavljale gotovo svakodnevnu pojavu. *Varaždinske vijesti* osjetile su potrebu da objasne čitateljstvu da se radi tek o “neovlaštenom korištenju oružja pojedinaca koje nema nikakve veze s borbom protiv eventualnog ratnog neprijatelja.”⁹⁰ Bauk naoružane “pete kolone” očito je još mjesecima kružio Varaždinom.

Situacija u Dalmaciji slijedila je isti obrazac. Prve informacije o “petoj koloni” počeli su plasirati huškački mediji poput *ST-a*, da bi ih kasnije prihvatili i oni u *mainstreamu*. Prvi popisi navodnih agenata KOS-a pojavili su se još na proljeće 1991. godine, a od srpnja su postali uobičajena pojava. *ST* je tijekom srpnja i kolovoza objavio nekoliko popisa “agenata KOS-a” u Splitu,⁹¹ Metkoviću⁹² i Dubrovniku.⁹³ U broju od 29. kolovoza *ST* javlja da se u Splitu, pored vojnih snajperista u Lori, snajperiste u posljednje vrijeme može naći i na vojnim stambenim objektima u četvrtima Blatine i Split 3.⁹⁴ Ubrzo potom “snajperizam” je zahvatio čitavu Dalmaciju.

Prva tiskana vijest o “snajperistima” u Šibeniku objavljena je 14. rujna u *Večernjem listu*, u sklopu članka posvećenom bitci za nedaleki gradić Skradin.

86 “Visok stupanj suradnje i efikasnosti”, *Varaždinski glasnik*, 10. listopada 1991. (str. 3)

87 “Opasnost nije prošla”, *Varaždinski glasnik*, 10. listopada 1991. (str. 9)

88 “Širenje glasina o ratu”, *Varaždinske vijesti*, 7. studeni 1991. (str. 6) 87 “Verbalni snajperisti”, *Varaždinske vijesti*, 28. prosinca 1991. (str. 2)

89 “Verbalni snajperisti”, *Varaždinske vijesti*, 28. prosinca 1991. (str. 2)

90 “Pucnjava”, *Varaždinske vijesti*, 31. listopada 1991. (str. 20)

91 “Popis splitskih KOS-ovaca”, *ST*, 25. srpnja 1991. (str. 11); “Štab splitskog KOS-a”, *ST*, 1. kolovoza 1991. (str. 16)

92 “U raljama armije, četnika i KOS-a”, *ST*, 1. kolovoza 1991. (str. 14)

93 “Tiskara – leglo antihrvatstva”, *ST*, 1. kolovoza 1991. (str. 15)

94 “Split neće pasti”, *ST*, 29. kolovoza 1991. (str. 11)

“Podmuklo gađanje snajperima” je pritom navedeno kao jedna od aktivnosti kojima “okupacijska vojska i četnici” pokušavaju slomiti hrvatsku obranu; uz to, istaknuto je i širenje lažnih vijesti.⁹⁵ Istoga dana kada je članak izašao u novinama, započela je blokada kasarni na teritoriju čitave RH. Dva dana kasnije, 16. rujna, JNA je pokušala prodrijeti u Šibenik, čime je otpočeo sedmodnevni šibenski “Rujanski rat”.

Između 16. i 23. rujna hrvatske su novine izvještavale o pravoj pošasti “snajperista” u Šibeniku. *Slobodna Dalmacija* tako 18. rujna javlja da “gradom poput lešinara kruže takozvani petokolonaši, već poznati snajperisti” koji gađaju građane s krovova i iz napuštenih stanova. U istome se članku spominje i jedan uhićeni “petokolonaš”, kao i jedna navodna žrtva snajperskog hica upućenog iz napuštenog Doma JNA.⁹⁶ U istome se izdanju *Slobodne* spominje još jedna “petokolonaška” aktivnost: davanje svjetlosnih signala iz stanova.⁹⁷ Slične se novosti donose i narednih dana, pa tako *Slobodna Dalmacija* 20. rujna javlja da je u Šibeniku “uhapšeno ili likvidirano 14 snajperista”, a kao legla “snajperista” imenuje četvrti “Dedinje”, Vidici i Stari grad.⁹⁸ Istoga dana objavljen je i intervju novinara Viktora Ivancića s Antom Mikulandrom, pomoćnikom zapovjednika šibenskoga kriznog štaba. Mikulandra na pitanje o snajperskoj prijetnji odgovara da su “snajperisti” uglavnom vojni umirovljenici i “njihovi istomišljenici” te da ih se nastoji neutralizirati.⁹⁹

Hrvatski mediji nisu ograničavali djelovanje šibenske “pete kolone” samo na snajpere. Čitatelji *Večernjeg lista* su 21. rujna mogli saznati da Šibenikom kruže žene oficira JNA koje, preobučene u medicinske sestre, starcima i djeci dijele otrovne pilule: starcima pod krinkom tableta za smirenje, a djeci kao bombone.¹⁰⁰ Vijest je idućega dana ponovljena s još više detalja, no čitatelji su na kraju ipak mogli odahnuti – otrovni bomboni nisu rezultirali žrtvama.¹⁰¹ Imena opasnih “petokolonašica” nikada nisu objavljena, a priča o navodnim trovačicama više se nije pojavljivala u novinama.

95 “Neprobojna obrana”, *Večernji list*, 14. rujna 1991. (str. 6) Doduše, moguće je da se pod “snajperistima” u članku mislilo na vojne snajperiste na skradinskom frontu.

96 “Razaranja usred Krešimirova grada”, *Slobodna Dalmacija*, 18. rujna 1991. (str. 4–5)

97 “Poslije pakla”, *Slobodna Dalmacija*, 18. rujna 1991. (str. 6)

98 “Vojnici se predaju, komandant pobjegao”, *Slobodna Dalmacija*, 20. rujna 1991. (str. 4–5)

99 “Mir u ustima, nišani pred očima”, *Slobodna Dalmacija*, 20. rujna 1991. (str. 20–21)

100 “Srušeno osam zrakoplova”, *Večernji list*, 21. rujna 1991. (str. 7)

101 “Otrovni bomboni za djecu”, *Večernji list*, 22. rujna 1991. (str. 7)

Ubrzo po završetku “Rujanskog rata” mediji su počeli priznavati da je snajperska opasnost bila prenapuhana i u Šibeniku. Već 25. rujna *Slobodna Dalmacija* javlja da šibenski snajperisti, iako definitivno aktivni, ipak nisu toliko mnogobrojni koliko se priča po gradu.¹⁰² Sličnu je informaciju 5. listopada objavio i *Večernji list*, dodavši “da su snajperistima bili prozvani mnogi Šibenčani koji su u najboljoj namjeri i velikom bijesu s prozora vlastitih kuća pucali na avione.”¹⁰³ Konačno, i *Večernji list* i *Slobodna Dalmacija* su krajem listopada prenijeli zaključke s nedavno održane sjednice Skupštine općine Šibenik, na kojoj je gradska Policijska uprava potvrdila da niti jedna jedina dojava o “snajperistima” u Šibeniku nije bila istinita.¹⁰⁴ Zaključcima ove sjednice ćemo se detaljnije pozabaviti u sljedećem poglavlju.

Hrvatski su tiskani mediji, dakle, odigrali značajnu ulogu u širenju straha od “snajperista” i drugih naoružanih “petokolonaša”. Huškačke su i često potpuno fabricirane tekstove o urbanoj “petoj koloni” od proljeća 1991. objavljivali tabloidi poput *ST-a*, da bi im se krajem kolovoza aktivno pridružili i srednjostrujaški mediji. Tijekom kolovoza i rujna tiskani su mediji često prenosili neprovjerene glasine o snajperskim napadima i drugim oblicima djelovanja navodne “pete kolone”, čime su svakako pridonijeli širenju ratne histerije i atmosferi mržnje prema proskribiranim društvenim skupinama. Naravno, sva se krivica ne može svaliti na novinare i urednike: autori članaka o “snajperistima” ponekad su naprosto prenosili informacije koje su im dostavljali predstavnici lokalnih, državnih i vojnih vlasti. Sramežljiva propitivanja raširenosti “snajperizma” koja su uslijedila u listopadu više nisu mogla obuzdati širenje glasina o njihovom djelovanju. Mit o “snajperistima” stupio je na nacionalnu pozornicu uz pomoć tiskanih medija. U novinama se moglo čitati o “snajperistima” u Zagrebu, Varaždinu, Osijeku, Šibeniku, Splitu, Zadru, Dubrovniku, Karlovcu, Ogulinu, Vukovaru, Vinkovcima, Našicama, Bjelovaru, Pakracu, Slavanskom Brodu, Novoj Gradiški...

102 “Obrana Šibenika – podvig za povijest”, 25. rujna 1991. (str. 6–7)

103 “Psuju i čekaju”, *Večernji list*, 5. listopada (str. 16)

104 “Pouke šibenske pobjede”, *Slobodna Dalmacija*, 27. listopada 1991. (str. 2); “Razaranje katedrale – najavljeno”, *Večernji list*, 29. listopada 1991. (str. 9)

/ Lov na duhove

Lociranje i neutraliziranje “snajperista” u hrvatskim gradovima prvenstveno je spadalo u djelokrug Ministarstva unutarnjih poslova RH. Republički, regionalni i gradski centri za obavještanje Civilne zaštite MUP-a RH bili su zaduženi za prikupljanje informacija o navodnom djelovanju snajperista i “pete kolone”. Službeno postupanje po dojavama i neutraliziranje snajperista u civilnim objektima zakonski je bilo u nadležnosti isključivo jedinica hrvatske policije. Za potrebe istraživanja navodnih aktivnosti urbanih snajperista u ljeto i jesen 1991. stoga su od velike važnosti izvori policijske provenijencije. Vrlo koristan izvor te vrste predstavlja arhivski fond Operativnog štaba MUP-a RH, pohranjen u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Pri korištenju ovoga fonda ipak je potreban oprez: iako naizgled obiluje informacijama o “petokolonaškim” i snajperskim aktivnostima, one se velikim dijelom temelje na dojavama građana kompiliranim od strane centara za obavještanje i drugih institucija republičkih vlasti. Kao takve, te su informacije inherentno nepouzdana. S druge strane, u fondu se mogu naći i mnogo pouzdaniji izvještaji “iz prve ruke”, napisani od strane policijskih službenika nedugo nakon odrađenih intervencija.

Drugoga srpnja 1991. nailazimo na prve informacije o pojavama koje donekle slične fenomenu “snajperista”. Riječ je o dvjema dojavama zaprimljenim tijekom sukoba ispred kasarne “Maršal Tito” u Novom Zagrebu. U prvoj dojavi, stanovnici jedne zgrade u Lastovskoj ulici tvrde da su vojni starješine iz svojih stanova “iznijeli puškomitraljeze i automatske puške”. Ta je informacija bila telefonski dojavljena Operativnom štabu MUP-a, gdje nije izazvala nikakvu reakciju.¹⁰⁵ Druga se dojava ticala pojavljivanja NN muškaraca u maskirnim uniformama na krovovima zgrada u zagrebačkom Folnegovićeveu naselju, iz čijeg su smjera navodno dopirali pucnji.¹⁰⁶ Istinitost ovih događaja je nemoguće utvrditi. Na temelju nošenja maskirnih uniformi može se pretpostaviti jedino to da “NN muškarci” – ukoliko su uopće postojali – nisu bili pripadnici JNA. Iako se “snajperisti” 2. srpnja još uvijek ne spominju ni u dojavama građana ni u medijima, moguće je da su slične priče upravo tih dana počinjale kolati

105 HR-HDA-1745. Operativni štab MUP-a RH. (1.2.145) Reprodukcijska poziva na 2026 od 2. 7. 1991., str. 19.

106 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.145.0042) Depeša broj 511-18-15/1-13476/91. Dopis o događajima 2. 7. 1991. u Zagrebu.

Zagrebom; na takav nas zaključak upućuje i nedavno objavljeno svjedočanstvo novinara Željka Bukše (Marinić, 2024).

Dinamika dojava o “petokolonašima” i “snajperistima” u fondu Operativnog štaba MUP-a umnogome slijedi dinamiku objavljivanja vijesti toga tipa u hrvatskim medijima. Početkom kolovoza PU Zagreb zaprima anonimnu dojavu da liječnici srpske narodnosti u Domu zdravlja Špansko šalju lijekove na pobunjena područja.¹⁰⁷ Dva dana kasnije zaprimljena je dojava da S. V., s adresom na zagrebačkim Srednjacima, “osniva četničku organizaciju” i gomila naoružanje. Policija je pretragom njegova stana pronašla samo legalno nabavljeni start-pištolj.¹⁰⁸

Dojave o “petokolonašima” su početkom rujna počele prerastati u dojave o “snajperistima”. Policijska uprava Osijek centrali MUP-a tako 3. rujna šalje izvještaj o velikom broju zaprimljenih dojava o pucnjavi s civilnih, javnih i vojnih građevina. Detaljnije informacije o navodnim žrtvama i počiniteljima ipak nisu dostavljene.¹⁰⁹ U ostatku Hrvatske val sličnih dojava započinje tek desetak dana kasnije, istovremeno s izbijanjem bitke za kasarne. Sedmog rujna PU Zagreb bilježi anonimnu dojavu o naručivanju 500 civilnih odijela od strane V. vojne oblasti JNA. Dojavljivač navodi da bi odijela trebala poslužiti vojnim policajcima za neprimjetno praćenje rada hrvatske policije.¹¹⁰ Tjedan dana kasnije ponavlja se slična dojava, no ovoga se puta spominje 500 ubačenih snajperista-diverzanata koji su “isključivo došli iz Srbije” s ciljem širenja panike.¹¹¹ Obje su informacije, naravno, u potpunosti neproverene, ali pokazuju koliko se brzo odvila transformacija zagrebačkih “petokolonaša” u “snajperiste”.

Hrvatska je policija sredinom rujna bila preplavljena dojavama o snajperskim napadima. Samo je zagrebački Centar za obavještavanje do 20. rujna zaprimio 551 dojavu o skrivenim “snajperistima”.¹¹² Fond Operativnog štaba MUP-a prepun je sumarnih izvještaja o dojavama koje su tih dana pristizale.

107 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.231.0030) Službena zabilješka o dojavi građana, 6. 8. 1991.

108 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.235.0023) Depeša broj: 511-18-15/1-15571/91. Izvještaj PS Trešnjevka o pretrazi stana S. V., 8. 8. 1991. Ukoliko je riječ o osjetljivim podacima, imena su zamijenjena inicijalima. Potpune informacije mogu se provjeriti u navedenim izvorima.

109 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.307.0115-0118) Izvješće PU Osijek broj 1391/91 za 3. 9. 1991.

110 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.319.0085) Depeša broj: 511-18-27/3-30 01/91. Službena zabilješka PU Zagreb o dojavi građana, 7. 9. 1991.

111 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.338.0035-0036) Informacija sastavljena dana 15. 9. 1991. u PU Zagreb – Operativno dežurstvo.

112 “Zagreb je na fronti”, *Večernji list*, 21. rujna 1991. (str. 14)

Većina dojava bila je poprilično neprecizna i nije navodila nikakve informacije osim lokacija na kojima se “snajperski napad” navodno dogodio. U obalnim gradovima se osim “snajperista” često spominjalo i davanje svjetlosnih signala, za koje se smatralo da predstavljaju oblik komunikacije s brodovima Jugoslavenske ratne mornarice.¹¹³

Policija je pokušavala reagirati na što veći broj dojava, ali jasno je da nije mogla reagirati na sve. Kada su dojave zapravo sadržavale konkretne informacije (adresu, ime sumnjivih osoba itd.) policija bi uglavnom izlazila na teren. No takve dojave nikada nisu polučile rezultate. Možemo citirati tipičan primjer policijske protusnajperske akcije:

Dana 18. 9. 1991. g. u 08,45 sati putem telefona obavijestio je PS Trnje S. J., dežurni u Centru za obavještavanje područne uprave Trnje, da se sa prozora stana vlasnika majora JNA, N. D. iz Zagreba, Gruška... puca iz snajpera. Obzirom da se nakon dužeg zvonjenja iz stana nitko nije javljao, radnici PS Trnje su nasilno otvorili ulazna vrata stana, izvršili pregled istog, ali u stanu nitko nije zatečen niti je pronađeno vatreno oružje i municija.¹¹⁴

Građani su najčešće prijavljivali sumnjive aktivnosti u praznim stanovima i stanovima čiji su vlasnici ili korisnici bili srpske narodnosti. Osim običnih građana, navodne su srpske “petokolonaše” i “snajperiste” prijavljivali i časnici ZNG-a¹¹⁵ te, posebice, pripadnici Narodne zaštite. Simptomatičan je slučaj Jovanke K. iz Zagreba:

Dana 24. 9. 1991. djelatnici PS Trešnjevka pružili su intervenciju na zahtjev aktivista MZ-e koji je dojavio da je jedna ženska osoba ulazila u jedan napušteni općinski stan na adresi Končareva ulica..., u kojem su stanovali G. N. i G. M., te su ga napustili prije 3 mjeseca i otišli u Otočac.

S obzirom da se u gradu Zagrebu u zadnje vrijeme na pojedinim lokacijama pojavljuju “snajperisti”, koji pucaju iz

113 HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.345.0034-35) Depeša broj: 511-12-01-2509/262-91. Izvještaj PU Split o događajima u gradu, 18. 9. 1991.

114 112 HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.345.0078) Depeša broj: 511-18-15/1-17786/91. Izvještaj PU Zagreb o pretrazi stana N. D., 18. 9. 1991.

115 113 HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.356.0017) PU Zagreb: Službena zabilježka u vezi informacije iz kontraobavještajne službe ZNG-a, 22. 9. 1991.

vatrenog oružja po građanima, osnovano se pretpostavilo da je bilo pucanja iz navedenog stana, pa je izvršena kriminalistička obrada nad K. Jovankom (...) sestrom G. N., koja je zatečena prilikom izlaska iz stana, o čemu je napisana službena zabilježka.

U cilju pronalaska vatrenog oružja izvršen je vizuelan pregled stana G. N., uz prisustvo njene sestre K. Jovanke, koja ima ključeve od stana ostavljene od sestre, u Končarevoj ulici..., gdje nije uočeno bilo kakvo oružje, niti tragovi o pucanju iz bilo kakvog vatrenog oružja.”¹¹⁶

Dodatan su problem za policiju predstavljali samovoljni ulasci odnosno provala u stanove. U stanove su od ljeta 1991. provaljivali pripadnici ZNG-a, Narodne zaštite, HOS-a ili pak uniformirani civili, uglavnom pod izlikom traženja ilegalnog oružja. Vlasnici targetiranih stanova uglavnom su (mada ne svaki put) bili Srbi, Jugoslaveni ili članovi obitelji aktivnih i umirovljenih oficira JNA. Još su sredinom kolovoza, primjerice, u stan jedne srpske obitelji u Zaprešiću upali nepoznati maskirani ljudi i otuđili legalno nabavljeni pištolj. Prisutnoj maloljetnoj kćeri su pritom dobacili da je “kučka četnička”.¹¹⁷

Broj sličnih provala i ilegalnih pretresa stanova nastavio je rasti tijekom rujna. O sudjelovanju u *de iure* ilegalnim pretresima govore nam i svjedočanstva pripadnika Bojne Frankopan, koja je u ljeto i ranu jesen 1991. bila angažirana na zaštiti objekata i blokiranju kasarni JNA u Zagrebu. Riječima veterana Bojne, Sergeja Matulića: “Odradili smo blokade, pretrese tih zgrada, no iako nismo ništa našli, postupno su ta djelovanja prestala” (Šulj, 2023: 40—41). U Splitu su stanove prema vlastitom nahodenju pretresali i članovi ragbijaškog kluba Nada, pritom se lažno predstavljajući kao pripadnici specijalne jedinice Hrvatske ratne mornarice.¹¹⁸

Ministarstvo unutarnjih poslova je zbog velikog broja samovoljnih pretresa stanova 21. rujna bilo prisiljeno u novine plasirati obavijest kojom se građane RH podsjećalo da pretragu stanova i oduzimanje oružja smiju obavljati isključivo ovlaštene službene osobe odnosno policija. U posljednjoj točki oba-

116 114 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.362.0065) Depeša broj: 511-18-15/1-18181/91. Izvještaj PU Zagreb o pretrazi stana N. G., 25. 9. 1991.

117 115 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.243.0018-0019) Depeša broj: 511-18-15/1-15729/91. Izvještaj PU Zagreb o provali u stan M. N. u Zaprešiću, 11. 8. 1991.

118 “Prorijedena peta kolona”, *Slobodna Dalmacija*, 27. rujna 1991. (str. 14—15)

vijesti jasno je naglašeno da “građani i samoorganizirane skupine građana, kao i drugi oružani sastavi ne smiju samoinicijativno poduzimati mjere i radnje za čije je izvršenje isključivo nadležno Ministarstvo unutarnjih poslova.”¹¹⁹ Na objavljivanje ovakvog podsjetnika zasigurno je utjecala i činjenica da su lokalne vlasti često tolerirale – ili čak poticale – aktivnosti “drugih oružanih sastava” na suzbijanju navodne snajperske opasnosti. Mladen Vedriš je, primjerice, još 17. rujna izjavio da je zagrebački krizni štab odlučio “ovlastiti jedinice MUP-a i Teritorijalne obrane da krenu u čišćenje snajperskih i mitraljeskih gnijezda.”¹²⁰ Na stranu to što Krizni štab Zagreba nije bio u poziciji da izdaje zapovijedi jedinicama Ministarstva unutarnjih poslova, Vedriš je svojom izjavom zapravo pokušao proširiti spektar djelovanja Teritorijalne obrane i amenovati protuzakonite postupke počinjene u protusnajperskim akcijama. Pretraživanje stanova od strane vojnih i paravojnih postrojbi uznemiravalo je građane Zagreba, o čemu je svjedočio bivši pripadnik 1. brigade ZNG-a, Siniša Turkalj:

U nekoliko navrata, naši pripadnici koji su osiguravali krov [zgrade HTV-a], bili su izloženi pojedinačnim pucnjevima. Zbog toga sam u dva navrata aktivirao interventnu ekipu te smo pokušali locirati i naći strijelce s okolnih zgrada. Nismo uspjeli jer te zgrade bile su prevelike, a dobili smo i zapovijed da to više ne radimo jer uznemirujemo stanare. (Šulj, 2023: 37)

Usprkos velikom broju dojava i intervencija, u fondu Operativnog štaba MUP-a može se uočiti manjak informacija o uhapšenim ili likvidiranim snajperistima. Različite su službe ponekad prosljeđivale i posve kontradiktorne informacije. Šibenski je Centar za obavještanje 20. rujna obavijestio MUP da je tamošnja policija do toga dana likvidirala “nekoliko snajperista”, ali da za točan broj ipak treba pitati PU Šibenik.¹²¹ Istoga dana, PU Šibenik MUP-u šalje depešu u kojoj se konstatira da su sve dotadašnje dojave o snajperistima bile lažne.¹²² Izvještaji s imenima žrtava navodnih snajperskih napada također su malo-brojni. Jedan od rijetkih izvještaja s navedenim imenom žrtve propucavanja jest onaj o ranjavanju policajca Darka Vuka u Zagrebu, 17. rujna. Vuk je toga

119 “U pretres – samo ovlaštenu”, *Večernji list*, 21. rujna 1991. (str. 3)

120 “Prijavite snajperiste!”, *Večernji list*, 18. rujna 1991. (str. 4)

121 119 HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.349.0012-13) Općina Šibenik, Centar za obavještanje: Izvješće za dan 19. 9. 1991. (poslano 20. 9.)

122 120 HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.349.0015-16) Depeša broj 511-13-02-894-559/2/91. Izvještaj o aktivnostima PU Šibenik, 20. 9. 1991.

dana s još trojicom policajaca bio angažiran na cestovnoj blokadi na križanju Držičeve avenije i Ulice proleterskih brigada (današnje Vukovarske). Policajci su odjednom shvatili da oko njih padaju zrna metaka te su se bacili u zaklon. Vuk je ipak bio pogođen u prst desne noge, a liječničkim je pregledom kasnije utvrđeno da se radilo o malokalibarskom metku.¹²³

Iako na prvi pogled predstavlja dokaz o postojanju neke vrste snajperske opasnosti u Zagrebu, slučaj ranjavanja Darka Vuka zapravo nam ne govori mnogo.¹²⁴ Smjer pucanja nikada nije utvrđen, kao ni vrsta oružja kojim je ispaljen metak. Sama činjenica da je jedan policajac bio lakše ranjen malokalibarskim vatrenim oružjem ne implicira da je bio žrtva ciljanog snajperskog napada. Zapravo, većinu zabilježenih dojava o “snajperskim” pucnjima vjerojatno se može pripisati nepravilnom rukovanju oružjem od strane hrvatskih civila ili pripadnika naoružanih jedinica. Primjerice, Policijska uprava Split zabilježila je čak 31 slučaj nedozvoljenog korištenja vatrenog oružja od strane pripadnika ZNG-a u periodu između 9. kolovoza i 3. rujna.¹²⁵ Slični su događaji više puta zabilježeni i u Zagrebu, kao i u mnogim drugim hrvatskim gradovima.¹²⁶ Zabilježeni su i slučajevi napada na policajce od strane gardista. U Šibicama kod Zaprešića policija je 23. rujna zaustavila automobil iz kojega je nešto ranije bila otvorena paljba u blizini policijske patrole. Ustanovljeno je da su automobilom upravljali alkoholizirani pripadnici ZNG-a.¹²⁷

Ujesen 1991. hrvatski su gradovi bili naprosto preplavljeni lako dostupnim oružjem. Brojni su civili iskoristili kaos prilikom zauzimanja kasarni JNA

123 HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.345.0080) Depeša broj: 511-18-15/1-17780/91. Izvještaj PU Zagreb o ranjavanju policajca Vuk Darka, 17. 9. 1991.

124 U istome kontekstu valja spomenuti i pucnjavu na zgradu HTV-a u Zagrebu. Prema policijskom izvještaju, nepoznati je počinitelj 12. kolovoza uputio 8 — 10 hitaca (najvjerojatnije iz pištolja) u smjeru stražarskog mjesta u krugu zgrade. Počinitelj nije otkriven, nisu pronađene čahure, nije bilo ranjenih, a na zgradi HTV-a nisu pronađena nikakva oštećenja. Iako je do pucnjave vjerojatno došlo, nema nikakvih dokaza da je ona bila rezultat neke vrste “petokolonske” aktivnosti. HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.247.0039) Depeša broj: 511-18-15/1-15785/91. Izvještaj PU Zagreb MUP-u RH o pucnjavi na Šetalištu K. Marxa, 12. 8. 1991.

125 HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.312.0021-0026) Depeša broj: 511-12-02/1-91. Informacija o uređovanjima pripadnika Zbora narodne garde bez prisustva i znanja policije, 5. 9. 1991.

126 Vidi npr. slučaj pucnjave u zagrebačkoj Dubravi: HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.329.0048) Depeša broj: 511 18-15/1-17464/91. Obavijest PU Zagreb o pucnjavi iz vatrenog oružja, 11. 9. 1991.

127 HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.359.0044) Područni odjel Zaprešić, obavijest o događajima 23. 9. 1991.

za krađu osobnog naoružanja i eksplozivnih sredstava. Policija je pokušavala suzbiti šverc vojnim oružjem, ali je u tome imala samo ograničenog uspjeha.¹²⁸ *Večernji list* je krajem listopada pisao kako su “za tili čas po skladištima počeli čepkati ljudi koji su se tu našli iz okolnih ulica, mjesnih zajednica, iz Narodne zaštite i niza drugih institucija koje nemaju mnogo veze s naoružanjem i vojnom opremom koja je tu ležala.”¹²⁹ Nije teško zaključiti da je velika količina oružja u rukama neiskusnih civila morala rezultirati čestom – i nasumičnom – paljbom po gradskim ulicama. Uostalom, kao što je spomenuto ranije, o problemu neovlaštenog korištenja oružja javnost je bila itekako dobro obaviještena.¹³⁰

S vojnih su objekata JNA u hrvatskim gradovima doista znali vrebati prikriveni strijelci, čije su se aktivnosti često (pogrešno) pripisivale civilnim “snajperistima”. U Varaždinu je metkom upućenim iz Doma JNA bio ranjen saborski zastupnik Ivan Kovač. Projektili iz objekata JNA prouzročili su znatnu materijalnu štetu na stambenim zgradama uz kasarne na Borongaju i u Novom Zagrebu, kao i duž Zvonimirove ulice u centru grada (u blizini Komande V. vojne oblasti).¹³¹ Poznato je da se pucalo i iz splitske Lore, te iz kasarni u Osijeku, Zadru, Vinkovcima itd. Snajperistima iz redova JNA moraju se dodati i snajperisti iz redova hrvatskih snaga. Prema sjećanjima umirovljenog generala Mladena Mikolčevića, snajperisti iz Bojne Frankopan bili su pozicionirani u potkrovljima zgrada u blizini Komande V. vojne oblasti u Zagrebu (Šulj, 2023: 36). Varaždinski su mediji početkom listopada 1991. prenijeli informaciju tamošnje PU da su na krovovima mnogih zgrada bili postavljeni snajperisti hrvatske policije – što je doprinijelo broju paničnih dojava građana.¹³²

128 HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.349.0107) Depeša broj: 511-18-15/1-17886/91. Izvještaj PU Zagreb o kriminalističkoj obradi nad F. Z. i M. M. zbog šverca oružja iz osvojenog vojnog skladišta Duboki jarak, 20. 9. 1991.

129 “Bombe pod krevetom”, *Večernji list*, 19. listopada 1991. (str. 35)

130 “Pucnjava”, *Varaždinske vijesti*, 31. listopada 1991. (str. 20). Za slučaj akcije oduzimanja ilegalno nabavljenog oružja u Karlovcu, vidi: “Odmetnici bezglavo bježe”, *Večernji list*, 21. listopada 1991. (str. 8)

131 HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.346.0061-62) Depeša broj: 511-18-15/1-17807/91. Izvještaj PU Zagreb o pucnjavi iz kasarne JNA na Borongaju, 18. 9. 1991.; HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.349.0168) Depeša broj: 511-18-15/1-17894/91. Izvještaj PU Zagreb o propucavanju izloga u Zvonimirovoj ulici, 20. rujna 1991.

132 “Izvješća – podaci – prikazi”, *Varaždinske vijesti*, 3. listopada 1991. (str. 14)

Nakon smirivanja bitke za kasarne u drugoj polovici rujna, iz MUP-a su sve češće pristizale informacije da je opasnost od “petokolonaških” snajperista bila preuveličana ili čak u potpunosti izmišljena. Pomoćnik načelnika Policijske uprave Šibenik, Mate Ajduk, na prvoj je sjednici Skupštine općine Šibenik nakon “Rujanskog rata” podnio izvještaj o aktivnostima PU u razdoblju između 1. srpnja i 15. listopada. Šibenska policija je zaključila da su “petokolonaški” snajperisti bili isključivo plod ratne psihoze. Dio izvještaja posvećen snajperistima vrijedi citirati u cijelosti:

U vremenu od 16. rujna pa na dalje u ovoj Policijskoj upravi primljeno je preko 300 dojava o snajperistima, zbog čega je njihovom otkrivanju i eliminaciji posvećena posebna pozornost. U tom cilju je formirana i posebna operativna grupa. Postupajući po spomenutim dojavama izvršen je pretres 50-ak stanova i priveden veći broj osoba. Međutim, svi su ubrzo pušteni jer je operativnom obradom utvrđeno da se ne radi o snajperistima. Nakon izvjesnog vremena se potvrdilo da su ove dojave lažne odnosno plod ratne uzbuđenosti građana. Ovo potvrđuje i činjenica da u gradu nije bilo ni jedne žrtve tih snajperista. Psihozi snajperske opasnosti znatno je pridonio i tisak. (...) Ovom se mogu pridodati i mnogobrojne dojave građana o svjetlosnim signalima.¹³³

Na temelju informacija iz medija i fonda Operativnog štaba MUP-a može se zaključiti da nikakvih koordiniranih aktivnosti civilnih “petokolonaških” snajperista nije bilo u gradovima podalje od fronta. Štoviše, neke od informacija koje su se plasirale u medijima bile su potpuno netočne. Navodno hapšenje šestorice “snajperista” u zagrebačkoj Vodnikovoj ulici, primjerice, uopće se ne spominje u arhivskom fondu Operativnog štaba MUP-a. Uprkos tome, ono se nastavilo spominjati u poslijeratnoj literaturi (Javorović, 1999: 67). Hrvatski su gradovi 1991. bili prepuni oružja, a pucnjave su bile svakodnevna pojava – u mnogima od njih sudjelovali su i pripadnici ZNG-a i drugih oružanih formacija. Tijekom bitki za kasarne aktivni su bili i snajperisti smješteni u vojnim objektima, a iz samih je kasarni često otvarana nasumična paljba po stambe-

133 HR-DAŠI-47. Skupština općine Šibenik. “Zapisnik 13. skupne sjednice Vijeća udruženog rada, Vijeća mjesnih zajednica i Društveno-političkog vijeća Skupštine općine Šibenik održane 26. listopada 1991. godine”, str. 15.

nim četvrtima. Svi su ovi momenti doprinijeli stvaranju ratne psihoze, koju su pričama o “petoj koloni” i civilnim “snajperistima” namjerno ili nenamjerno potencirali određeni političari i većina hrvatskih medija. Te su priče, iako temeljene na poluistinama i lažnim glasinama, itekako negativno utjecale na živote mnogih ljudi.

/ “Guje u njedrima”

“Petu kolonu” se u Hrvatskoj odmah poistovjetilo s jasno definiranim društvenim skupinama: Srbima, Jugoslavenima i obiteljima oficira JNA, bili oni aktivni ili umirovljeni. Etnički Hrvati su se kao “petokolonaši” spominjali tek iznimno. Poveznica između navedenih skupina i “pete kolone” 1990-ih je godina bila gotovo samorazumljiva, što nam zorno dočarava sljedeći pasus Marinka Ogoreca:

Regrutirani su [petokolonaši] uglavnom iz redova umirovljenih vojnih osoba i milicionara, dijela civilnih osoba na službi u bivšoj JNA, članova obitelji vojnih osoba, boraca NOB-a, a najopasniji su bili prikriveni (ostavljeni ili ubačeni) časnici KOS-a i SDB-a. Pored njih, u “petu kolonu” se nastojalo uključiti i pripadnike nekih političkih stranaka, posebno iz redova SDS-a i SK-Pokreta za Jugoslaviju. Za sve njih je karakteristično da su bili isključivo srpske nacionalnosti. (Ogorec, 1994: 177—178)

Atmosfera nepovjerenja prema sugrađanima srpske narodnosti u Hrvatskoj postepeno je jačala nakon izbora 1990. godine, da bi vrhunac doživjela u ratnim mjesecima druge polovice 1991. Popisi “agenata KOS-a” koji su se od proljeća 1991. počeli pojavljivati u huškačkim tabloidima služili su stvaranju slike o široko rasprostranjenoj mreži “petokolonaša”, a na njihovoj su se meti najlakše mogli naći hrvatski Srbi na istaknutim društvenim, gospodarskim i političkim funkcijama. Do ljeta 1991. čak su i *mainstream* mediji počeli poistovjećivati “petokolonaše” sa Srbima. Tu je vezu vrlo jasno naglasio novinar *Večernjeg lista* Ante Matić u već spominjanome članku pod naslovom “Guje u njedrima”:

Petokolonaši su u većini slučajeva pripadnici “ugroženog i golorukog naroda” kojem smo dali gostoprinstvo kad je bio

proganjan od onih kojima su danas postali slični. Zavaravaju se dobronamjerni koji misle da će petokolonaši prihvatiti i priznati ikakvu Hrvatsku.¹³⁴

Nakon izbijanja otvorenog rata između Republike Hrvatske, JNA i srpskih pobunjenika u rujnu 1991. godine, hrvatski su mediji pooštrili svoj stav po pitanju navodnih “petokolonaša” i “snajperista”. Prema njima više nije trebalo imati milosti. Ukoliko budu otkriveni i odluče pružiti otpor, pisao je *Glas Slavonije* 21. rujna, “tada treba s njima obračunati i po kratkom postupku.”¹³⁵ Čak su i stranke ljevice počele kolektivno sumnjčiti Srbe za pripadnost “petoj koloni.” Šibenski je SDP 1. rujna pozvao “Srbe, naše sugrađane (...) da se čuvaju bilo kakve uloge u ‘petoj koloni’, jer već sutra to neće biti nezapaženo i bit će osuđeno.”¹³⁶

Srbima optuženim za pripadnost “petoj koloni” prijetilo se na razne načine: ispisivanjem parola po zidovima kuća,¹³⁷ prijetećim telefonskim pozivima,¹³⁸ fizičkim napadima,¹³⁹ ali i postavljanjem eksplozivnih naprava pred stanove i radnje. Fond Operativnog štaba MUP-a prepun je izvještaja o napadima na srpske nekretnine; miniranja su se događala gotovo svakodnevno. U vrlo perfidnom obratu, *Večernji list* je 20. kolovoza optužio osječke Srbe da si sami miniraju nekretnine “kako bi dokazali ugroženost Srba u Osijeku.”¹⁴⁰ I napadi na srpske kuće tako su postali djelo “pete kolone”.

Optužbe za “petokolonašku” aktivnost potencijalno su mogle rezultirati i mnogo težim posljedicama. Anica Marić, djelatnica vukovarskog Doma za borbe i umirovljenike, u svome je dnevniku zapisala kako joj je 28. rujna jedan

134 “Guje u njedrima”, *Večernji list*, 23. kolovoza 1991. (str. 2)

135 “Snajperisti”, *Glas Slavonije*, 21. rujna 1991. (str. 9) Autor članka također uspoređuje “snajperiste” sa zloglasnom rumunjskom tajnom policijom Securitate, čiji su pripadnici navodno snajperima ubijali prosvjednike tijekom Rumunjske revolucije 1989. godine. Možda bi vrijedilo postaviti pitanje koliko su scene iz 1989. utjecale na percepciju “snajperske opasnosti” u Hrvatskoj 1991.?

136 “Proglas građanima”, *Slobodna Dalmacija*, 1. rujna 1991. (str. 14)

137 “Dana 17. 09. 1991. godine oko 08.00 sati po građanima Sveti Ivan Zelina primjećena su ispisa na ćirilica slova četiri S sa križem kao i oznake upitnika i slovima ispisano ‘petokolonaši’ na ogradama stambenih kuća, stambenim zgradama i to crnim sprejom po NN osobama najvjerovatnije u toku noći i prvim jutarnjim satima.” HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.344.0080) Depeša broj: 511-18-15/1-17768/91. Izvještaj PU Zagreb o ispisivanju parola u Zelini, 17. 9. 1991.

138 “Ponoćni telefonisti”, *Večernji list*, 19. rujna 1991. (str. 23)

139 “Zašto me optužujete?”, *Varaždinske vijesti*, 31. listopada 1991. (str. 9)

140 “Eksplozivna noć”, *Večernji list*, 20. kolovoza 1991. (str. 6)

od korisnika Doma dojavio da drugi korisnik, Stevan Jovičić iz Borova Sela, baterijskom lampom noću šalje svjetlosne signale u smjeru Negoslavaca. Isti je korisnik tu navodnu informaciju kasnije prenio i pripadniku ZNG-a koji je zbog toga odlučio likvidirati Jovičića, no od ubojstva je odustao nakon intervencije Anice Marić (Nazor, 2008: 174—175).

Potencijalno smrtonosnih optužbi bilo je i u gradovima daleko od fronta. Zagrepčanin Željko Ž. početkom je rujna policiji prijavio razbojništvo: sedmorica naoružanih muškaraca (od čega četvorica u maskirnim uniformama bez obilježja) nasilno su mu upala u kuću. Muškarci su se predstavili kao pripadnici specijalne jedinice policije, te kazali da su dobili dojavu da se u kući nalazi veća količina oružja. “Nakon što im je Ž. odgovorio da ne posjeduje nikakvo oružje,” stoji u policijskom izvještaju, “navedene su osobe izvršile pretragu obiteljske kuće, kojom prilikom su Ž. na sljepoočnicu prislanjali revolver i prijetili mu da će ga ubiti jer je Srbin.”¹⁴¹

Desetog rujna u Policijsku je stanicu Trešnjevka samoinicijativno stupio Ž. M., naoružan automatskom puškom, i dežurnim službenicima opisao kako je 9. rujna tročlana skupina pod njegovim vodstvom u zagrebačkom naselju Rudeš otela građanina Stojana Zeca, vezala mu ruke liscama i odvela ga u smjeru Velike Gorice. Zec im je ondje, navodno, pobjegao. Ž. M. je za sebe rekao da je pripadnik specijalne jedinice ZNG-a te da radi “na suzbijanju djelovanja pete kolone”, nakon čega je napustio stanicu. Kasnije u toku 10. rujna za Ž. M. ipak je raspisana tjeratica, nakon što je kriminalističkom obradom utvrđeno da je njegova skupina djelovala samoinicijativno, van okvira ZNG-a. Toga je popodneva policijska ophodnja u kući Stojana Zeca na Rudešu pronašla dvojicu građana, Milana B. i Živka C. koje je ranije toga dana također zarobila skupina pod vodstvom Ž. M. Tročlana je skupina otmičara uhapšena uvečer 10. rujna, pod optužnicom da je “samoinicijativno protupravno poduzimala mjere i radnje prema vlastitom nahodaњу uperene protiv građana srpske nacionalnosti.”¹⁴² Stojan Zec se od 9. rujna 1991. vodi kao nestala osoba.¹⁴³

141 HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.362.0075) Depeša broj: 511-18-15/1-18159-91. PU Zagreb: Ž. Željko – razbojništvo, 25. 9. 1991.

142 HR-HDA-1745. OŠ MUP RH. (1.2.329.0057-0058) Depeša broj: 511-18-15/1-16/95/91. M. Ž. i drugi – kriminalistička obrada, 11. 9. 1991.

143 “Stojan Zec”, Nacionalna evidencija nestalih osoba, https://nestali.gov.hr/nestale-osobe-403/403?osoba_id=383 (pristupljeno: 3. siječnja 2026.) ; arhivirana poveznica: <http://archive.today/DyzfB> (arhivirano: 3. siječnja 2026.)

Od sredine rujna, optužbe za pripadnost “petoj koloni” pretvorile su se u optužbe za “snajperizam”. Uvečer 20. rujna stanovniku zagrebačkog Črnomerca Dušanu L. u stan su provalila četvorica mladića odjevena u uniforme ZNG-a. Gardisti su (ilegalno) pretražili stan i iz njega otuđili jedan lovački karabin za kojega je Dušan L. imao dozvolu. Kao razlog pretrage stana gardisti su naveli sumnju da je Dušan L. snajperist, te su ga upozorili da o tome događaju ne smije obavijestiti policiju.¹⁴⁴ Dan ranije, na Črnomercu se slična scena odvila i u stanu Branke P., jugoslavenske narodnosti.¹⁴⁵ Na meti sličnih provala znali su se naći i Hrvati odnosno stanovi u vlasništvu osoba hrvatske narodnosti. U fondu Operativnog štaba MUP-a zabilježeno je da su 20. rujna dvojica pripadnika ZNG-a pod izlikom traženja snajperista provaljivala u sve stanove na trećem katu jedne zgrade u zagrebačkoj Lepušičevoj ulici.¹⁴⁶ Posljednju veliku snajpersku paniku u Zagrebu, 7. listopada, iskoristili su pripadnici HOS-a kako bi redom pretresali stanove u Ilici, pritom se predstavljajući kao zaposlenici MUP-a.¹⁴⁷ Takve su situacije ipak bile relativno rijetke; na meti ilegalnih pretresa i razbojništava uglavnom su se nalazili pripadnici triju skupina kolektivno osumnjičenih za “snajperizam”: Srbi, Jugoslaveni i obitelji umirovljenih i aktivnih časnika JNA.

Najmanje je jedna civilna osoba odvedena na strijeljanje pod optužbom za korištenje snajpera. Savu Kovača, Srbina iz Bjelovara, 2. su listopada u njegovu stanu uhapsili pripadnici PU Bjelovar. Optužen je da je sudjelovao na ilegalnim sastancima i pucao na Hrvate iz snajperskog oružja koje su policajci (beuspješno) tražili u njegovu stanu. Kovač je potom odveden u zgradu bjelovarske policijske uprave, gdje je tučen i maltretiran. U noći s 3. na 4. listopada izveden je iz pritvora zajedno sa šestoricom zarobljenih pripadnika JNA i odveden u šumu Česma kod Malog Korenova. Skupina zarobljenika ondje je strijeljana, no Kovač je – iako teško ranjen – uspio preživjeti i vratiti se u Bjelovar.¹⁴⁸

144 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.358.0068) Depeša broj: 511-18-15/1-17845/91. PU Zagreb: Prijave građana o pretragama stanova, 23. 9. 1991.

145 Ibid.

146 144 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.351.0029) Depeša broj: 511-18-15/1-17919/91. PU Zagreb: Izvještaj o provalama u stanove u Lepušičevoj ulici, 20. 9. 1991.

147 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.393.0077) Depeša broj 511-18-15/1-18842/91. PU Zagreb: Izvještaj o provali u stan, 7. 10. 1991.

148 “Sažetci izvještaja sa suđenja u slučaju ‘Bjelovarske grupe’”, *Documenta: centar za suočavanje s prošlošću*, http://old.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/Bjelovar_sazetak_izvjestaja_s_pracenja_drugog_prvog_ponovljenog_sudjenja.pdf (pristupljeno: 10. siječnja 2026.)

Značajan broj Srba pod takvim se pritiscima odlučio na bijeg iz hrvatskih gradova. Prema sjećanjima bivšeg ministra u Vladi RH, Živka Juzbašića, samo je iz zagrebačkog Kozari boka 1991. godine izbjeglo više od tisuću Srba (Juzbašić, 2009: 52). Srbi iz toga naselja našli su se na udaru *st-ovih* lažnih vijesti još u kolovozu, a narednih su se mjeseci ondje zaredali napadi na kuće srpskih obitelji.¹⁴⁹ Na zagrebačkim je Ravnicama, pak, došlo do svojevrstne segregacije: brojni su stanovnici te četvrti tijekom zračnih uzbuna zbog straha od “snajperista” odbijali koristiti skloništa u zgradama s velikim brojem vojnih stanova.¹⁵⁰

Kako bi zaustavili maltretiranje, mnogi su Srbi pokušali javno dokazati svoju lojalnost hrvatskim vlastima. U tom je pogledu simptomatičan primjer “vojnih zgrada” u Susedgradskoj ulici u Zagrebu. Iz okolnih su ulica MUP-u sredinom rujna počele stizati dojave o svjetlosnim signalima s viših katova zgrada.¹⁵¹ Svega nekoliko dana kasnije u Susedgradskoj su se pojavili nepoznati uniformirani muškarci koji su provaljivali u stanove oficira JNA i osoba srpske narodnosti.¹⁵² Neki su od muškaraca na uniformama nosili oznake HOS-a.¹⁵³ Kako bi se spasili daljnjih neugodnosti, stanari zgrada u Susedgradskoj odlučili su upomoć pozvati novinare *Večernjeg lista*. Novinarima su više puta ponovili kako u njihovim zgradama nema snajperista, a kao krunski dokaz lojalnosti trebalo je poslužiti formiranje noćnih straža i “kriznog štaba” zgrade. “Dijeleći sudbinu ove ‘lijepje naše’, ne shvaćamo zašto ispaštamo grijeh one kojih ovdje nema, već se nalaze na ‘sigurnom,’” poentirali su stanari u jednome od članaka u *Večernjaku*.¹⁵⁴ Da nikakvi iskazi lojalnosti ipak nisu mogli jamčiti sigurnost, dokazuje nam slučaj Zorana V. iz Novoga Zagreba. Zoranu su 3. listopada u stan provalila dva uniformirana muškarca s oznakama HOS-a te mu pod prijetnjom oružja otuđili pištolj kojega je koristio kao aktivist Narodne zaštite. Razbojništvo je prijavljeno policiji, no rezultat istrage nije nam poznat.¹⁵⁵

149 Vidi npr.: HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.402.0078) Depeša broj: 511-18-15/1-19094/91. M. Mladen, eksplozija eksplozivne naprave, 12. 10. 1991.

150 “Prijeti još pet vojarni”, *Glas Slavonije*, 22. rujna 1991. (str. 11)

151 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.340.0094) Obavijest Gradskog SNO Zagreb Gradskom centru za obavještavanje o svjetlosnim signalima, 16. 9. 1991.

152 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.364.0073) Depeša broj: 511-18-15/1-18259/91. PU Zagreb: V. D., prijava razbojništva počinjenog 20. 9. 1991. (datum depeše: 26. 9. 1991.)

153 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.365.0046) Depeša broj: 511-18-15/1-18268/91. PU Zagreb: R. Z., prijava provale u stan počinjene 21. 9. 1991. (datum depeše: 26. 9. 1991.)

154 “Sve za Lijepu našu”, *Večernji list*, 30. rujna 1991. (str. 26)

155 HR-HDA-1745. Oš MUP RH. (1.2.394.0078-79) Depeša broj 511-18-15/1-18850/91. PU Zagreb: V.

Usprkos tome što se snajperska histerija počela smirivati već krajem jeseni 1991. godine, mrlja navodnog “petokolonaštva” nastavila je pratiti Srbe u hrvatskim gradovima. Kada je vojna policija HV-a sredinom lipnja 1992. u Splitu uhapsila 29 civila srpske narodnosti zbog “organiziranja ili pripremanja oružane pobune”, barem su dvojici uhapšenika – braći Uglješi i Gojku Buloviću – vojni policajci pretresli stan u potrazi za (nepostojećim) oružjem i radio-stanicom. Braća Bulović potom su odvedena u vojni zatvor u Lori, gdje je Gojko preminuo od posljedica mučenja.¹⁵⁶ Mjesna zajednica Split 3 je 6. travnja 1993. uputila dopis predsjednicima kućnih savjeta u kojima ih je upozorila “na petu kolonu koja još uvijek djeluje na ovim prostorima.” Lokalne Srbe i Crnogorce se pritom prozvalo zbog manjka lojalnosti, a stanarima se predložilo da u kućne savjete izaberu isključivo osobe hrvatske nacionalnosti (Markovina, 2015: 85—86).

/ Promotori “pete kolone”

Na koncu, trebamo se zapitati tko je i zašto forsirao narativ o urbanoj “petoj koloni” i fantomskim snajperistima. Najlakše bi bilo sve pripisati “ratnoj psihozi”, kao što su to učinili predstavnici PU Šibenik u listopadu 1991. godine, no ostaje činjenica da su neki akteri toj psihozi doprinijeli više od drugih. Huškački tabloidi, među kojima se 1991. isticao *ST*, zasigurno zaslužuju velik dio krivice. *ST* je priče o “petokolonašima” i “snajperistima” svakako dijelom plasirao iz čistog senzacionalizma, u svrhu povećavanja tiraže. No objavljivanje popisa “agenata KOS-a” s imenima i prezimenima osoba iz potpuno različitih društvenih sfera – od direktora javnih poduzeća do sitnih ugostitelja – upućuje i na kontakte s kriminalnim i paraobavještajnim podzemljem. Ulogom *ST*-a u ratnim zbivanjima u Hrvatskoj i vezama spomenutog tabloida s hrvatskim obavještajnim službama do sada su se bavili istraživački novinari (Šimičević, 2016), dok se na temeljitu historiografsku obradu ovih tema još uvijek čeka.

Mnogi su pojedinci i skupine iskorištavali snajpersku paniku za provale i pljačku. Tijekom rata u Hrvatskoj samo je na teritoriju pod nadzorom repu-

Zoran, razbojništvo od 3. 10. 1991. (datum depeše: 8. 10. 1991.)

156 “Lora! Lora! Lora!”, *Feral Tribune*, 8. ožujka 1999. (str. 13); Arhiv Srba u Hrvatskoj. Fond Luka Šušak (3.2.33), kutija 21, inv. br. 121. “Svjedočanstvo Uglješe Bulovića”, str. 3.

bličkih vlasti RH provaljeno u stotine, ako ne i tisuće nekretnina u vlasništvu osoba srpske narodnosti. U mnoge je od tih stanova provaljeno pod izlikom traženja snajpera ili drugog skrivenog oružja. U izvještaju šibenske policije iz listopada 1991. tako stoji da je prethodnoga mjeseca “zabilježeno (...) više slučajeva provala i nasilnog i nezakonitog ulaženja u stanove, često i pod izlikom lova na ‘snajperiste’, pri čemu su iz tih stanova ukradeni vrijedniji predmeti (...)”¹⁵⁷ Čini se da su se lovci na “snajperiste” i druge “petokolonaše” u jesenskim mjesecima 1991. uglavnom zadovoljavali običnom pljačkom. Narednih su godina kao plijen počeli figurirati i sami stanovi u vlasništvu vojnih lica JNA i/ili osoba srpske narodnosti. Ne samo da se provaljivalo i useljavalo u prazne stanove, nego se iz naseljenih stanova često izbacivalo (a ponekad i zarobljavalo) prisutne stanare. Kao što dokazuje ranije navedeni primjer braće Bulović, iako se u Hrvatskoj nakon 1991. više nije pisalo o snajperistima, ljudima se i dalje provaljivalo u stanove pod izlikom traženja naoružanih “petokolonaša”.

Problem “snajperista” nakratko se prometnuo i u prvoklasno političko pitanje. Zagrebačke gradske vlasti našle su se pod udarom zbog navodne loše reakcije na snajpersku opasnost. ST je iskoristio pojavu “snajperista” kako bi kritizirao odluku zagrebačkog Kriznog štaba o obaveznom zamračivanju prozora. “Došlo je vrijeme kada snajper postaje sudbinom građana Zagreba,” pisao je taj tjednik krajem rujna, “ali svi ćemo biti sigurniji ako Mladen Vedriš, predsjednik Kriznog štaba, osvijetli grad.”¹⁵⁸ Budući da je ST Vedriša napadao i ranije, jasno je da su ovakve tvrdnje bile korištene u svrhu prljave političke kampanje.¹⁵⁹

Ni Vedriš nije mogao odoljeti tome da iskoristi “snajperiste” za postizanje političkih poena: njegovu se izjavu da u Zagrebu “pucaju svi, od KOS-a do HOS-a” treba shvatiti u kontekstu jačanja sukoba između vladajućeg HDZ-a i HSP-a Dobroslava Parage, čiji je HOS bio oružano krilo. Predsjednik Skupštine općine Županja, HDZ-ov Ivan Zovak, bio je još jasniji: općinsku je opoziciju sredinom rujna prozvao “nenajavljenom kolonom petokolonaša” i podnio kaznene prijave protiv lidera lokalnih ogranaka opozicijskih stranaka. “Peto-

157 HR-DAŠI-47. Skupština općine Šibenik. “Zapisnik 13. skupne sjednice Vijeća udruženog rada, Vijeća mjesnih zajednica i Društveno-političkog vijeća Skupštine općine Šibenik održane 26. listopada 1991. godine”, str. 16.

158 “Snajperizam, ratna kuga na kraju XX. stoljeća – Zagreb ubija strah od snajpera!”, ST, 26. rujna 1991. (str. 4–5)

159 “Zagreb Vedrišu ne vjeruje!”, ST, 1. kolovoza 1991. (str. 12)

kolonaška” aktivnost u ovome slučaju ipak nije bila oružana, već se radilo o navodnom širenju kleveta i lažnih vijesti.¹⁶⁰

Stranke desne opozicije kritizirale su HDZ za pretjeranu popustljivost u lovu na “snajperiste” i potencirale priču o naoružanim “petokolonašima” u tjednima nakon završetka najmasovnije histerije. Varaždinski ogranak Hrvatske demokratske stranke (HDS) u lokalnom je tjedniku 3. listopada objavio plaćeni oglas u kojemu je rečeno:

Podružnica HDS-a Varaždin zatražila je od Policijske uprave Varaždin da njene specijalne jedinice izvrše provjeru svih stanova u gradu Varaždinu za koje se imalo sumnja da su služili snajperistima-petokolonašima da pucaju po građanima. HDS naglašava da su se odmah nakon što je vojska napustila grad, svi ti snajperisti samo pritajili, te da čekaju ponovnu priliku da pucaju po građanima s kojima žive. (...) HDS ujedno traži da se svim penzioniranim oficirima JNA oduzme dozvola za nošenje oružja, jer im više nije potrebno, budući da u našoj sredini nisu ugroženi.

Iako su, doduše, neki snajperisti uhvaćeni, iluzija je da su to svi, pa treba organizirano nastaviti na njihovom otkrivanju i onemogućavanju da opet siju strah i zebnju u našem gradu.¹⁶¹

U konačnici, značajnu su ulogu u perpetuiranju mita o “snajperistima” nakon rujna 1991. imali pripadnici Narodne zaštite. Narodna zaštita, kao paravojna organizacija osnovana početkom 1991. godine, odigrala je pomoćnu ulogu prilikom blokada vojnih objekata JNA. U jesen 1991. članstvo NZ-a počinje se rasipati te se mnogi njeni pripadnici demobiliziraju ili pridružuju ZNG-u. Svrha postojanja NZ-a postajala je sve upitnijom. Kako bi dokazali svoju svrsishodnost, zapovjednici lokalnih jedinica NZ-a u novinskim reportažama sve češće spominju svoju ulogu u borbi protiv “snajperista” koji, navodno, još uvijek predstavljaju prijetnju.¹⁶² Simptomatičan je primjer Varaždina: dok je varaždinska policija početkom listopada već iznosila informacije da je opasnost od snajpera bila preuveličana, tamošnja je Narodna zaštita kao svoj glavni doprinos pri osvajanju kasarni JNA navodila upravo otkrivanje opasnih “petokolonaša.”¹⁶³

160 “Kolona petokolonaša”, *Glas Slavonije*, 12. rujna 1991. (str. 12)

161 “HDS zahtijeva hvatanje snajperista”, *Varaždinske vijesti*, 3. listopada (str. 17)

162 “Genijalci na kraju grada”, *Večernji list*, 19. listopada 1991. (str. 16–17)

163 “Izvrješća – podaci – prikazi”, *Varaždinske vijesti*, 3. listopada 1991. (str. 14)

Nakon što je početkom 1992. Narodnoj zaštiti zaprijetilo potpuno gašenje, zapovjednik Gradskog stožera NZ Zagreba, Milivoj Kujundžić, državnim je vlastima predočio nacrt budućeg ustroja i funkcije Narodne zaštite. Jedan je od glavnih zadataka NZ-a, prema Kujundžiću, trebala biti “zaštita od diverzantskog i terorističkog djelovanja i djelovanja pete kolone”. General Zvonimir Červenko odbacio je taj prijedlog ustvrdivši da se “Narodna zaštita ne bi smjela baviti ničim što je u sferi profesionalne funkcije države u oblasti obrane” (Javorović, 1999: 210). Hrvatska država, nakon što je uspostavila svoju vojsku i formalizirala represivni aparat, više nije imala potrebe za paravojnim organizacijama poput Narodne zaštite. Priče o “zaštiti od pete kolone” više nisu bile uvjerljive. Usprkos tome, neprovjerene priče o borbi protiv “snajperista” su se kao svojevrstan atavizam sve do današnjih dana nastavile spominjati u radovima posvećenim Narodnoj zaštiti (Javorović, 1999; Najman i dr., 2002; Najman i dr., 2004; Hrpka i Završki, 2023).

/ Umjesto epiloga

Fenomen “snajperista” u hrvatskim gradovima predstavlja specifičan problem za istraživače. Naime, naprosto je nemoguće s apsolutnom sigurnošću ustvrditi da nitko, nigdje, ni u kojem trenutku nije iz svoga ili tuđeg stana ispalio pokoji metak na civile ili pripadnike oružanih snaga RH s ciljem ranjavanja ili stvaranja panike. No dostupni povijesni izvori ipak nam omogućuju da dođemo do nekoliko bitnih zaključaka. Možemo sa sigurnošću zaključiti da djelovanje navodnih “snajperista” u hrvatskim gradovima 1991. nije bilo ni masovno ni koordinirano. I još više od toga: samo postojanje “snajperista” može se smatrati malo vjerojatnim, a za neke gradove kojima je 1991. zavladao snajperska panika – poput Šibenika – može se i rezolutno ustvrditi da civilnih snajperista naprosto nije bilo.

U hrvatskim gradovima ponekad zaista jesu djelovali skriveni strijelci – aktivni pripadnici Jugoslavenske narodne armije smješteni u vojnim objektima – dok su u civilnim zgradama znali biti smješteni pripadnici MUP-a, ZNG-a i Narodne zaštite RH, uglavnom u svrhu nadzora nad objektima JNA. Civilni, “petokolonaški” snajperisti, pak, najvjerojatnije su bili plod ratne histerije. I sam je fenomen “pete kolone”, iz kojega su iznikle priče o snajperistima, na granici povijesne istine i produkta ratne psihoze. Iako su SFRJ i njena savezna

armija doista imale ogroman (kontra)obavještajni aparat, i očekivano je da je on korišten u situaciji raspada zemlje, treba reći da za tipove aktivnosti o kojima se najviše pisalo u medijima – od davanja svjetlosnih signala, preko navođenja artiljerijske vatre, do naoružavanja snajperista u urbanim sredinama izvan područja ratnih sukoba s ciljem nasumičnog gađanja civilnih osoba – nema gotovo nikakvih dokaza.

Urbani “snajperisti” i dalje figuriraju u ratnim sjećanjima, spominje ih se u medijima, a njihovo se postojanje kao povijesnu činjenicu počelo navoditi i u historiografiji. Forsiranje narativa o raširenoj snajperskoj opasnosti u hrvatskim gradovima – usprkos manjku čvrstih dokaza – pritom ne treba smatrati samo banalnim previdom ili bezopasnom pogreškom. Nekritičko ponavljanje neprovjerenih priča o raširenosti civilnih snajperista prikriva pravu pozadinu fenomena “snajperizma”: ratnu histeriju poticanu od strane huškačkih medija, zbog koje su ispaštale tisuće nedužnih pripadnika manjinskih skupina.

/ Literatura

Banović, M: Antiteroristička akcija u osječkom Stadijskom naselju 1991., Identitet. hr, 14. srpnja 2021. <https://identitet.hr/antiteroristicka-akcija-u-osjeckom-stadionskom-naselju-1991/> Pristupljeno: 14. prosinca 2025. Arhivirana poveznica: <http://archive.today/TmfSI>.

Borković, G: Primorac je početkom 90-ih pretresao “sumnjive” srpske stanove u Splitu, *Novosti*, 11. studenoga 2024. <https://www.portalnovosti.com/primorac-je-početkom-90-ih-pretresao-sumnjive-stanove-u-splitu/> Pristupljeno: 8. prosinca 2025. Arhivirana poveznica: <http://archive.today/cEbhL>.

Hrpka, B., Završki, I. 2023. *Narodna zaštita Općine Osijek u Domovinskom ratu 1990.* — 1992. Matica hrvatska. Osijek.

Javorović, B. 1999. *Narodna zaštita Grada Zagreba u Domovinskom ratu.* Defimi. Zagreb.

Juzbašić, Ž. 2009. *Srpsko pitanje i hrvatska politika.* Prometej. Zagreb.

Lasić, I: “Uzmeš imenik telefonski”, *Novosti*, 8. siječnja 2026. <https://www.portalnovosti.com/uzmes-imenik-telefonski/> Pristupljeno: 10. siječnja 2026. Arhivirana poveznica: <http://archive.today/Wijox>.

Marinić, B: Krvava zagrebačka ljetna večer odnijela je četiri života – sukob pred “Maršalkom”, *Domovinski rat*, 2. srpnja 2024. <https://domovinski-rat.hr/2024/07/02/krvava-zagrebacka-ljetna-vecer-odnijela-je-cetiri-zivota-sukob-pred-marsalkom/> Pristupljeno: 10. prosinca 2025. Arhivirana poveznica: <http://archive.today/gMoTp>.

- Markovina, D. 2015. *Povijest poraženih. Jesenski i Turk*. Zagreb.
- Mihanović, Ivan. 2020. *Obrana Osijeka 1991. godine*. Doktorska disertacija, Fakultet hrvatskih studija. Zagreb.
- Najman, D., Posilović, I., Dujić, M. 2002. *Narodna zaštita u Domovinskom ratu*. Udruga dragovoljaca Narodne zaštite Domovinskog rata. Zagreb.
- Najman, D., Posilović, I., Dujić, M. 2004. *Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj 1991*. Udruga dragovoljaca Narodne zaštite Domovinskog rata. Zagreb.
- Nazor, A. 2008. *Grad je bio meta: bolnica, dom umirovljenika...* Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. Zagreb.
- Ogorec, M. 1994. *Hrvatski domovinski rat: 1991. — 1993*. Otokar Keršovani. Opatija.
- Ponoš, T. 2020. Sisak 1990. — 1991: ratni zločini nad Srbima. *Tragovi* 3 (2): 7 — 72.
- Rapačić, S: JNA je iz 'Maršalke' otvorila paljbu na zgrade u Travnom, ove fotografije svjedoče bezumnosti njihovih voda, *Večernji list*, 18. rujna 2025. <https://www.vecernji.hr/vijesti/jna-je-iz-marsalke-tjednima-pucala-po-zgradama-u-travnom-a-fotografije-potresnih-prizora-iz-razorenih-stanova-i-danas-cuvamo-1891071> Pristupljeno: 8. prosinca 2025. Arhivirana poveznica: <http://archive.today/PHokb>.
- Rapačić, S: Dan kada je zadržalo srce Zagreba: 'Barbari su pokušali obezglaviti Hrvatsku', *Večernji list*, 7. listopada 2025. <https://www.vecernji.hr/vijesti/dan-kada-je-zadrhtalo-srce-zagreba-barbari-su-pokusali-obezglaviti-hrvatsku-1804390> Arhivirana poveznica: <http://archive.today/EWTFN>.
- Šarić, L: Gdje je Primorac bio 1991.? Kandidat HDZ-a rasvijetlio svoj status dragovoljca i objavio dokumente, *Narod.hr*, 9. kolovoza 2024. <https://narod.hr/hrvatska/gdje-je-primorac-bio-1991-kandidat-hdz-a-rasvijetlio-svoj-status-dragovoljca-i-objavio-dokumente> Pristupljeno: 8. prosinca 2025. Arhivirana poveznica: <http://archive.today/jwCon>.
- Šimičević, H: Kako je strijeljao Robert Pauletić, *Novosti*, 10. lipnja 2016. <https://www.portalnovosti.com/kako-je-strijeljao-robert-pauleti-fotogalerija/> Pristupljeno: 16. prosinca 2025. Arhivirana poveznica: <http://archive.today/zq9ND>.
- Šulj, T. 2023. *Bojna Frankopan: prvi hrvatski komandosi*. Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. Zagreb

MARKO FABER

Snipers in Croatian Cities in 1991: The Real Consequences of a Phantom Threat

In the summer and autumn of 1991, Croatian cities were flooded with stories of hidden snipers – members of the so-called “fifth column”, whose violent actions were supposedly intended to intimidate the local population. This paper approaches the phenomenon of alleged “snipers” from several angles. The first chapter describes the role of print media in spreading the narrative about snipers and an armed “fifth column”. The second chapter is dedicated to the analysis of the archival fond of the Operational Headquarters of the Ministry of the Interior of the Republic of Croatia, in order to establish the facts about the existence and alleged activities of snipers in Croatian cities. The third part analyzes the impact of sniper hysteria on proscribed social groups in Croatian urban centers in the autumn of 1991 – primarily Serbs, Yugoslavs and families of retired and active Yugoslav People's Army officers. Finally, the paper also explores the motives that encouraged certain media and public figures to spread the narrative about the omnipresence of urban “snipers”. The paper deals with the entire territory of the Republic of Croatia, with a focus on the cities of Osijek, Zagreb, Varaždin and Šibenik.

KEYWORDS: *snipers, War in Croatia, media, fifth column, Serbs of Croatia*